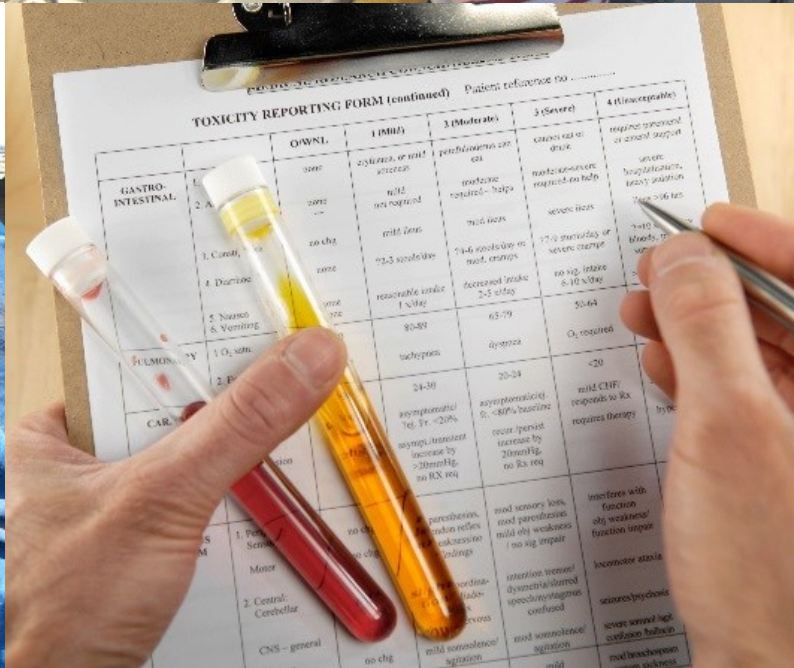

Et miljø uten miljøgifter

Handlingsplan for å stanse utslipp av miljøgifter

TOXICITY REPORTING FORM (continued)

	OWNL	1 (Mild)	2 (Moderate)	3 (Severe)	4 (Incapable)
GASTRO- INTESTINAL					
1. Anorexia	none	distaste, or mild anorexia	marked anorexia or nausea	marked anorexia or nausea	marked anorexia or nausea
2. Abdominal pain	none	mild	marked	marked	marked
3. Constipation	no chg	mild	marked	marked	marked
4. Diarrhoea	none	2-3 stools/day	7-6 stools/day or more, or marked	17-6 stools/day or more, or marked	3-10 stools/day or more, or marked
5. Nausea & Vomiting	none	reasonable vomit 1 x/day	decreased vomit 2-5 x/day	no sig. vomit 8-10 x/day	no sig. vomit >10 x/day
PULMONARY					
1. O2 sat.		hypoxemia	hypoxemia	hypoxemia	O2 required
2. P.		24-30	20-24	20-24	<20
CARDIOVASCULAR					
1. Blood pressure	no chg	asymptomatic 140/90 - 200/120	asymptomatic 160/100 - 200/120	asymptomatic 160/100 - 200/120	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
2. Heart rate	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20bpm, no Rx req.
3. ECG	no chg	no chg	no chg	no chg	marked abnormalities requiring therapy
4. Heart failure	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
5. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
6. Myocardial ischemia	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
7. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
8. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
9. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
10. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
11. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
12. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
13. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
14. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
15. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
16. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
17. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
18. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
19. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
20. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
21. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
22. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
23. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
24. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
25. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
26. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
27. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
28. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
29. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
30. Myocardial infarction	no chg	no chg	no chg	no chg	marked increase by 20mmHg, no Rx req.
CNS - general	no chg	mild somnolence/ agitation	mild somnolence/ agitation	mild somnolence/ agitation	marked depression/ agitation

Et miljø uten miljøgifter

Handlingsplan for å stanse utslipp av miljøgifter

Forord

Det gjør et sterkt inntrykk på meg når analyser påviser at mennesker kan ha flere hundre helse- og miljøfarlige stoffer i blodet. Tallene varierer fra person til person, men dette er fremmede stoffer som vi påføres i hverdagen.

Kjemiske stoffer gir oss bedre produkter og bidrar til den levestandarden vi nyter godt av i dag. Vi er avhengige av kjemikalier, og de fleste er ufarlige. Noen utgjør imidlertid en så vidt stor fare for helse og miljø at vi kaller dem miljøgifter. For disse har vi et mål om at utslipp og bruk kontinuerlig skal reduseres i den hensikt å stanse utslippene innen 2020. Vi hører daglig om miljøproblemer som truer kloden. Derfor er det godt å kunne registrere at for mange av disse stoffene har vi gjennom grundig arbeid over tid klart å redusere utslippene, for noen stoffer helt ned mot null. Vi skal glede oss over fremgangene og la disse inspirere oss til å ta tak i de betydelige utfordringene som gjenstår.

Samfunnsutviklingen medfører at vi får stadig nye kjemikalier. Vi vil kontinuerlig ha behov for å forbedre kunnskapen om miljøgifter, både om helseeffekter og miljøeffekter. Det vil også være viktig å kunne påvise nye miljøgifter. Dessverre har mangt et "vidundermiddel" etter hvert vist seg å være farlig for helse og miljø.

Vi må sørge for at vi bruker mindre miljøgifter i produksjon av produkter og at det heller ikke er miljøgifter i produktene vi kjøper. Ofte hører vi at miljøtiltak koster penger. Jeg vil snarere si at det koster ikke å gjøre noe. En rapport fra Nordisk ministerråd viste nylig at hormonforstyrrende stoffer koster Europa ca. 4,5 mrd. kroner hvert år bare i skader på mannlig reproduksjonsevne. Hadde flere helseeffekter blitt vurdert, ville vi høyst sannsynlig sett et mye høyere tall. Samtidig er jeg glad over å se at norsk industri går foran og viser at det er fullt mulig å erstatte miljøgifter i produkter. Det gir også oss forbrukere flere miljøvennlige valg. Og bruker vi ikke farlige stoffer i produktene, er det lettere å gjenvinne dem til nye. Det er fullt mulig å kombinere miljø og økonomisk vekst.

Miljøgifter kjenner ingen landegrenser. Vi når ikke målsetningene våre ved bare å vedta regler i Norge. Vi må arbeide både innen Europa og globalt for å sikre at ikke andre land lager produkter som er farlige eller slipper ut miljøgifter som havner hos oss med luft- og havstrømmer. Innen REACH-samarbeidet i EØS-området skal Norge fortsatt delta aktivt og samarbeide med andre likesinnede land for et sterkt, all-europeisk kjemikalierregelverk. Globalt er Norge i fremste linje i arbeidet under Stockholm-konvensjonen om persistente organiske forbindelser og under Minamata-konvensjonen om kvikksølv, for å nevne noe. Jeg er stolt over at Norge er en spydspiss i det internasjonale kjemikaliearbeidet.

Og reglene må følges. Derfor skal vi også sørge for et effektivt tilsyn og øke kontrollen med miljøgifter i produkter, særlig de barn og gravide kommer i kontakt med. Vi har en forpliktelse til å gjøre det vi kan for å overlate kloden i en bedre forfatning til barna våre.

Tine Sundt

Oslo, 15. desember 2015

Innhold

1.	Om handlingsplanen	5
2.	Miljøgifter som global trussel.....	6
3.	2020-målet for miljøgifter	8
4.	Mer og bedre kunnskap om miljøgifter	10
5.	Miljøgiftsfrie produkter	15
6.	Mindre miljøgifter i industri og prosesser	26
7.	Mer miljøgiftsfrie valg i handel og hos forbrukere og innkjøpere	28
8.	Mindre miljøgifter fra avfall	34
9.	Bedre tilsyn og kontroll	37

1. OM HANDLINGSPLANEN

Denne handlingsplanen viser hvordan norske myndigheter vil legge opp arbeidet for å nå 2020-målet for miljøgifter. Målet er at utslipp og bruk av miljøgifter kontinuerlig skal reduseres i den hensikt å stanse utslippene innen 2020. Handlingsplanen baserer seg på de hovedlinjene som ble trukket opp i St meld nr. 14 (2006-2007) *Sammen for et giftfritt miljø – forutsetninger for en tryggere framtid*.

NOU 2010:9 "Et Norge uten miljøgifter" ble overlevert fra det offentlige nedsatte miljøgiftutvalget i november 2010, og var på høring våren 2011. Utvalgets mandat var å foreslå tiltak som kan bidra til at 2020-målet nås. Forslagene i utredningen og innspillene i høringen har vært betydningsfulle ved utarbeidelse av denne handlingsplanen.

Handlingsplanen viser de viktigste prioriteringene i miljøgiftsarbeidet frem mot 2020. Handlingsplanen er rettet inn mot seks hovedområder:

1. mer og bedre kunnskap om miljøgifter
2. miljøgiftsfrie produkter
3. mindre miljøgifter i industri og prosesser
4. mer miljøgiftsfrie valg i handel og hos forbrukere og innkjøpere
5. mindre miljøgifter fra avfall
6. bedre tilsyn og kontroll

Miljøgifter finnes også i jord på land og i bunnen i sjø og ferskvann etter tidligere tiders utslipp. Slike gamle forurensninger omfattes av egne mål om blant annet å forhindre uheldig spredning av miljøgifter, og følges opp gjennom egne virkemidler og egen handlingsplan. Opprydding i slike gamle forurensninger er derfor ikke videre omtalt i denne handlingsplanen. Omfang og tids- og ressursbehovet til slik opprydding vitner imidlertid om hvorfor det er så viktig å forebygge utslipp av miljøgifter. Det er mye vanskeligere og dyrere å forsøke å rydde opp i ettertid, enn å unngå at miljøgifter slippes ut i utgangspunktet.

Denne handlingsplanen gir en felles ramme for alle de involverte myndighetssektorene i arbeidet for å nå det nasjonale målet. Handlingsplanen omfatter forskning og overvåking, arbeidet med felleseuropeisk og global regulering av miljøgifter, og regulering av nasjonale utslipp. Den omfatter blant annet miljøgifter i produkter, næringslivets og forbrukernes rolle og avfallshåndtering. Tilsyn og kontroll med at regelverket rundt miljøgifter overholdes er også en viktig del av handlingsplanen. Handlingsplanen omfatter ikke generelle gjennomganger av dagens status eller virkemiddelbruk på området.

Myndighetene vil arbeide aktivt med å nå 2020-målet ut fra denne handlingsplanen. Nye forslag og tiltak vil fremmes og behandles på vanlig måte med høring og konsekvensvurdering av forslagene. Arbeidet vil fra myndighetenes side skje innenfor rammen av gjeldende statsbudsjetter. Handlingsplanen ser frem til 2020 fordi dette er tidsrammen for det gjeldende målet på feltet, jf. omtale i kapittel 3.

2. MILJØGIFTER SOM GLOBAL TRUSSEL

Globalt er miljøgifter en av de tre viktigste miljøutfordringene, sammen med klimagassutslipp og bevaring av biologisk mangfold. I utviklingsland og andre land med mangelfullt regelverk og kontroll fører bruk av miljøgifter til store lokale skader. Manglende kontroll i landene hemmer vekst og utvikling samtidig som utslippene får globale konsekvenser. Der miljøgiftene slippes ut er konsentrasjonene gjerne høyest, men også områder som ligger langt fra kildene rammes av utslippene. Tidligere kom utslippene hovedsakelig fra produksjonsprosesser, men i dag utgjør utslipp fra produkter en større kilde.

Kjemikalier omfatter både grunnstoffer, kjemiske forbindelser og stoffblandinger. De kan ha ulike iboende egenskaper og være både farlige og ufarlige, og både naturlige og menneskeskapt. Kjemikalier brukes i produkter og prosesser fordi de gir en nytte. Likevel kan noen kjemikalier være farlige for helse og miljø, og dersom man utsettes for tilstrekkelige mengder kan det være en risiko for skade på helse og miljø. Noen av disse helse- og miljøfarlige kjemikaliene er igjen *miljøgifter*.

Miljøgifter er definert ut fra de egenskapene de har. Dette er stoffer som er: *toksiske* (giftige), *persistente* (ikke brytes ned eller kun brytes ned svært langsomt) og *bioakkumulerbare* (at de hopper seg opp i levende organismer og ofte også oppover i næringskjedene). I tillegg til miljøgifter som hopper seg opp i miljøet, regnes også med til miljøgiftene andre stoffer som påvirker folk eller planter og dyr på ulike måter og som gir like stor grunn for bekymring (jf. boks 1). Dette gjelder først og fremst *hormonforstyrrende stoffer*, som påvirker mange forskjellige mekanismer i levende organismer. Dette kan være kjønnslig utvikling, forplantning, arveegenskaper, utvikling av hjernen, læring, stoffskifte og overvekt, virkninger på adferd o.a.

Vi utsettes for en rekke miljøgifter hver dag gjennom ulike kilder. Eksponering skjer blant annet via luft, vann og mat. I tillegg omgir vi oss med produkter og materialer som kan inneholde miljøgifter. Mange hverdagsprodukter som klær, leker, elektriske og elektroniske artikler, møbler, byggematerialer, maling, matemballasje og kosmetiske produkter kan inneholde miljøgifter.

Også i arbeidsmiljøet eksponeres mennesker for farlige stoffer, også miljøgifter. Det kan ofte være relativ stor direkte eksponering for dem det gjelder, og miljøgifter kan ofte ha direkte helseeffekter på arbeidstakere.

Miljøgifter kan føre til irreversible skader på miljø og helse. Siden miljøgiftene lett hopper seg opp i levende organismer kan selv små utslipp over tid føre til høye konsentrasjoner i dyr og mennesker. Miljøgifter kan være akutt giftige, men kan også ha en langvarig og kronisk effekt ved at de kan føre til sykdommer som kreft, redusert reproduksjonsevne eller de kan skade arvestoffet. Noen kan også påvirke på andre måter – gjennom stoffskifte og overvekt, hjerneutvikling og læring, og adferd. Foster og barn er særlig utsatt for skadevirkninger, og det er økende kunnskap om hvordan eksponering på fosterstadiet kan gi risiko for skader senere i livet. Risiko fra farlige kjemikalier avhenger vanligvis av mengdene man utsettes for. For flere miljøgifter kan man likevel ikke sette en nedre grense for mulig miljø- eller helseeffekt – selv om effekten kan være liten. For eksempel for spesielt følsomme organismer

eller for organismer i spesielt følsomme faser av utviklingen. Dette gjelder også mennesker.¹ Derfor må det kontinuerlig arbeides for å få så lave nivåer som mulig.

Miljøgifter forblir i miljøet og i organismer lenge etter at utslippene er stanset. Den viktigste eksponeringen for mennesker er gjennom maten vi spiser. Arbeidet med miljøgifter er derfor viktig ikke bare for miljøet, men også for folkehelsen og for mattrygghet.

Til dels opptrer miljøgifter i lokale områder med høy forurensning, men det finnes også diffus spredning av miljøgifter uten spesielle lokale forurensningskilder. For eksempel kan det være forhøyete nivåer av kvikksølv i stor, fiskespisende ferskvannsfisk mange steder i landet som ikke har sammenheng med lokale utslipp.²

Miljøgifter fraktes over landegrenser – med vann, med luft, og i dyr som fisk, fugler og pattedyr. I tillegg spres miljøgifter gjennom handel med varer mellom land, i fôr og i matvarer, som kjemikalier til bruk i husholdninger og som innsatsvarer i industrien. En betydelig spredningskilde er bearbejdede produkter, hvor det kan inngå miljøgifter i TV og data, mobiltelefoner, tekstiler og klær, leker, sportsutstyr, maling, møbler, verktøy, bygningsartikler og mye annet. Disse miljøgiftene kan inngå som en bevisst bestanddel i produktet, eller som en utilsiktet forurensning underveis i produktkjeden fra dyrking, bearbejding, transport osv.

Miljøgiftene er skadelige der de slippes ut. Miljøgifter som spres over landegrenser gjennom handel med produkter eller gjennom langtransporterte forurensninger, kan gi skade på mennesker eller miljø andre steder enn der de slippes ut, også i Norge. Det krever kunnskap å identifisere hvilke stoffer som er miljøgifter, hvordan de er skadelige, hvordan de kan påvises, testmetoder som kan vise effekter på en god måte, og konsekvensvurderinger av bruk og restriksjoner. Det er mye kunnskap om miljøgifter som har vært i bruk over lengre tid, men mindre om nye stoffer som stadig kommer til, og det er behov for mer kunnskap om mulige kombinasjonseffekter mellom flere miljøgifter som virker sammen. Det er ressurskrevende både i tid, penger og kunnskap å regulere miljøgiftene og være sikre nok på at de verken reguleres for strengt eller for svakt. Norge – som andre land – har i noen grad rom for å lage egne reguleringer for miljøgifter. Samtidig er det en balansegang opp mot bestemmelser om handelshindring mellom land i internasjonalt regelverk Norge er bundet av.

Alle disse grunnene til sammen betyr at det aller viktigste for god regulering av miljøgifter er internasjonalt samarbeid, avtaler og regelverk. Hovedgrepet i handlingsplanen er internasjonal regulering, særlig EUs kjemikalierregelverk og annet regelverk som påvirker miljøgifter. Det er mest effektivt og gir bredest virkning med enighet på tvers av flere land sammen, og gir like rammevilkår for næringslivet. Gjennom EØS-avtalen har Norge i stor grad felles regelverk med EU på kjemikalieområdet. Dette gir oss muligheten til å påvirke et regelverk som favner det meste av Europa, og som kan påvirke resten av verden. God koordinering og muligheter for samarbeid mellom EU-regulering og globale reguleringer er nyttig.

¹ For eksempel står det i FN-rapporten "State of the science of endocrine disrupting chemicals 2012" at det ikke er trygg nedre grense for effekter av hormonforstyrrende stoffer. WHO sier tilsvarende om bly: "there is no known safe blood level concentration".

² http://www.matportalen.no/matvaregrupper/tema/fisk_og_skalldyr/ferskvannsfisk_og_kvikksoelvforurensning

3. 2020-MÅLET FOR MILJØGIFTER

Miljøgifter er en av de viktigste miljøutfordringene både globalt og nasjonalt. Det er på denne bakgrunn at Norge har et eget mål:

at utslipp og bruk av miljøgifter kontinuerlig skal reduseres i den hensikt å stanse utslippene innen 2020.³

Null utslipp av alle miljøgifter er umulig å nå i bokstavelig forstand. Målet tilsier dermed ikke null utslipp av alle miljøgifter i 2020, men et arbeid for å redusere, eller helt stanse, utslipp av miljøgifter så langt det er praktisk mulig.

De prioriterte miljøgiftene som omfattes av 2020-målet - *prioritetslisten* - er identifisert etter gitte kriterier (se boks 1). Denne prioritetslisten omfatter nå drøyt 30 stoffer eller stoffgrupper⁴ og listen utvides etter hvert som nye miljøgifter som oppfyller kriteriene identifiseres (jf. boks 2 og vedlegg A). Siden miljøgifter finnes i så mange mulige utslippskilder og det stadig kommer nye til, vil vi aldri kunne oppnå null utslipp av alle miljøgifter. Det kan også være særlige tekniske og samfunnsøkonomiske grunner som tilsier fortsatt, begrenset bruk og utslipp av miljøgifter etter 2020. Målet er likevel klart retningsgivende i å stanse utslipp der det er mulig. Målet tilsier at vi må ha en god begrunnelse for å akseptere fortsatte utslipp. For flere av miljøgiftene på prioritetslisten vil vi aldri kunne stanse utslippene helt. Det gjelder for eksempel tungmetaller som finnes naturlig i naturen og i råstoffer. Målet tilsier da at utslipp skal stanses så langt som mulig.

BOKS 1

Kriterier for prioriterte miljøgifter der utslippene skal stanses innen 2020

1. Lite nedbrytbare stoffer som hoper seg opp i levende organismer, og som
 - a. Har alvorlige langtidsvirkninger for helse, eller
 - b. Er svært giftige i miljøet
2. Svært lite nedbrytbare stoffer som svært lett hoper seg opp i levende organismer (uten krav til kjente giftvirkninger)
3. Stoffer som gjenfinnes i næringskjeden i nivåer som gir tilsvarende grunn til bekymring som 1 og 2.
4. Andre stoffer, slik som hormonforstyrrende stoffer og tungmetaller, som gir tilsvarende grunn til bekymring som 1 og 2.

De samlede utslippene av de prioriterte miljøgiftene er redusert fra 1995, da målet ble innført, til i dag (se tabell i vedlegg A for detaljert oversikt). Utslippene av flere av de prioriterte stoffene er redusert med mer enn 90 prosent. Reduksjonen er i stor grad et resultat av streng virkemiddelbruk gjennom forbud og strenge krav i utslippstillatelser. Dette viser at innsats nytter, og at det er mulig å redusere utslipp betydelig.

Samtidig viser statistikken at utfordringene knyttet til miljøgifter er mange. For flere miljøgifter på prioritetslisten øker utslippene. For flere av stoffene er langtransport en dominerende tilførselsvei til norsk natur. Miljøgifter i produkter er fortsatt en økende kilde til utslipp, samtidig som det stadig produseres nye produkter som kan inneholde miljøgifter. Over tid blir

³ Som nedfelt blant annet i Kjemikaliemeldingen – St.meld. nr 14 (2006-2007) *Sammen for et giftfritt miljø – forutsetninger for en tryggere fremtid.*

⁴ Til sammen ca 360 enkeltstoffer

det dessuten identifisert nye miljøgifter som blir lagt til prioritetslisten. Det er kort tid til 2020, og det er derfor klart at det fortsatt må arbeides målrettet frem mot 2020.

BOKS 2

Prioritetslisten for 2020-målet om miljøgifter

- Arsen (As)
- Bly (Pb)
- Bromerte flammehemmere
- Dietylheksylftalat (DEHP)
- 1,2-dikloreten (EDC)
- Dioksiner
- Heksaklorbenzen (HCB)
- Kadmium (Cd)
- Klorerte alkylbenzener (KAB)
- Klorparafiner, kortkjedete
- Klorparafiner, mellomkjedete
- Krom (Cr)
- Kvikksølv (Hg)
- Muskxylen
- Nonyl/oktylfenoler og deres etoksilater
- Pentaklorfenol (PCP)
- PFOS og PFOS-relaterte forbindelser
- Polyklorete bifenyler (PCB)
- Polysykliske aromatiske hydrokarboner (PAH)
- Tensider (DTDMAC, DSDMAC, DHTMAC)
- Tetrakloreten (PER)
- Tributyl- og trifenyлтinnforbindelser (TBT og TFT)
- Triklorbenzen (TCB)
- Trikloreten (TRI)
- Bisfenol A
- Decametylcyklopentasiloksan (D5) og Oktametylsyktotetrasiloksan (D4)
- Dodekylfenol
- PFOA
- Triklosan
- 2,4,6-tri-tert-butylfenol (TTB-fenol)
- Tris(2-kloretyl)fosfat (TCEP)
- C9-PFCA – C14-PFCA

Kilde: Miljødirektoratet og www.miljostatus.no

4. MER OG BEDRE KUNNSKAP OM MILJØGIFTER

Handlingspunkter:

- forskning på miljøgifter
- overvåking, kartlegging og identifisering av miljøgifter

Mangelfull kunnskap er den viktigste grunnen til at vi ikke får stanset utslipp av miljøgifter. Det kan være fordi vi ikke ennå vet at stoffene er miljøgifter, fordi vi ikke har metoder for å påvise stoffene eller fordi det kreves omfattende dokumentasjon for å få innført forbud og utslippsreguleringer. Økt kunnskap om miljøgifter gjennom forskning, miljøovervåking, kartlegging eller screening av nye stoffer eller nye kilder og bruk, og identifisering av nye miljøgifter er derfor nødvendig og må prioriteres.

PRIORITERTE OMRÅDER FOR MILJØGIFTSFORSKNINGEN

Det er et klart behov for mer forskning på miljøgifter. Det er forskningsbehov både på helseeffekter og miljøeffekter, spisset forskning på enkeltområder og forskning på mer sammensatte problemstillinger. Det er også viktig å få økt kunnskap om hvilke effekter miljøgifter har på økosystemer. Flere departementer tildeler årlig midler til Norges forskningsråd til forskning knyttet til helse- og miljøfarlige kjemikalier, og gir føringer for forskningsprioriteringene.⁵⁾ Forskningsprogrammet Miljø2015 går ut i 2015 og blir etterfulgt av det nye miljøforskningsprogrammet MILJØFORSK med oppstart høsten 2015. Også forskning i det nye havforskningsprogrammet MARINFORSK som starter opp i 2015 og etterfølger HAVKYST, samt i NANO2021, BIONÆR og helsereelatert forskning kan gi viktige bidrag til forskningen på miljøgifter. Programmet Miljøpåvirkning og helse vil fra 2016 inngå i et nytt program for bedre helse og livskvalitet (2016-2025). I tillegg er internasjonalt forskningssamarbeid viktig. En vesentlig oppgave for forskningen er å gi et faglig grunnlag for å identifisere nye stoffer som bør omfattes av miljøgiftsmålet. Forskningen på helse- og miljøeffekter av stoffer gir et verdifullt bidrag til dette.

Andre temaer som er viktige for forskningen i årene fremover er kartlegging av miljøgifter, hvilke kilder som bidrar mest, utvikling av metoder for påvisning av nye miljøgifter, spredning og eksponeringsveier for miljøgiftene, oppkonsentrering i næringskjeden, effekter på menneskers helse og naturen samt langtidseffekter av miljøgifter. Det er også viktig å kartlegge spredning av miljøgifter gjennom mikroplast, samvirkeeffekter av kjemikalier, hormonforstyrrende stoffer, tilførsler og virkninger av langtransporterte miljøgifter, virkningen av klimaendringer på spredning og effekter av miljøgifter, og produkter som kilde til utslipp og eksponering. For eksempel i mat kan det finnes flere miljøgifter samtidig, og det finnes svært mange næringsstoffer som også påvirker miljøgiftene. Derfor er det viktig med forskning på samspillet mellom alle disse, både næringsstoff og uønskede stoff. Noe av dette arbeidet vil kreve nye metoder.

Ytterligere forskning på hvordan eksponering av miljøgifter påvirker fostre og barn er særlig viktig, da mange forskningsresultater har påvist en særlig sårbarhet for barn. Ikke minst er det viktig å få mer kunnskap om eksponering på fosterstadiet som vil kunne gi langsiktige alvorlige effekter også senere i livet.

⁵ Klima- og miljødepartementet, Landbruks- og matdepartementet, Kunnskapsdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet.

For å vurdere effektene av tillatte miljøgiftsutslipp er det viktig å ha kunnskap om virkningene av de konkrete utslippene på de berørte økosystemene og på helsen. Det er nødvendig å ha god viten om hvilke organismer som kan bli utsatt for påvirkning, og kunnskap om de ulike kjemiske stoffene som organismene eksponeres for. Det er også særlig viktig å ha kunnskap om langtidseffektene av ulike utslippskilder. Utslipp av miljøgifter har også en negativ effekt på naturmangfoldet siden de hopper seg opp i planter, dyr og mennesker og gir en rekke negative effekter. Eksponeringen er større jo høyere opp i næringskjeden man kommer, og effekter kan måles på individnivå så vel som på populasjonsnivå. Det er fortsatt et stort behov for kunnskap om hvilken effekt miljøgifter har på biodiversiteten og hvordan de påvirker økosystemene.

Operasjonelle utslipp av miljøgifter fra olje- og gassvirksomhet omfatter blant annet tungmetaller, polysykliske aromatiske hydrokarboner (PAH) og alkylfenoler som stammer fra reservoaret, og som blir sluppet ut sammen med produsert vann fra plattformen, i tillegg til kjemikalier brukt til boring og utvinning. Overvåkning har vist at utslipp fra olje og gass virksomheten kan gi økte opptak av oljekomponenter i organismer lokalt og forskning har vist at organismer er spesielt følsomme for slike komponenter i tidlige livsstadier. Det er derfor behov for økt kunnskap om hvilke konsekvenser effekter av miljøgifter på individnivå kan ha på populasjoner og økosystem, inkl. virkningen på økosystemet av produsert vann fra offshore olje- og gassproduksjon.

Det er også et særlig behov for mer kunnskap om mulige helse- og miljøgiftsegenskaper til nanoformer⁶ av stoffer, dvs. der stoffer fremstår i en variant der strukturen er i nanostørrelse. Et eksempel på det er såkalte karbon-nanorør, som er en variant av det mer vanlige materialet grafitt. Behovet for kunnskap er ikke begrunnet i at det er spesiell grunn til tro at det er mange miljøgifter blant nanomaterialene, men fordi kunnskapen er særlig liten om denne typen stoffer. Vi mangler metoder for å spore produserte nanomaterialer i naturen, og det er lite kunnskap om effekter av nanopartikler i planter, dyr og mennesker. Det er også mangelfulle metoder ennå for å anslå miljørisiko av nanomaterialer. *Nano2021* er et forskningsprogram hvor kunnskap om ulike effekter av nanomaterialer på helse og økosystemer er en av fem tematiske prioriteringer.

Klimaendringene kan påvirke og forsterke spredningen av miljøgifter og øke risikoen for helse og miljø.⁷ Kunnskapen vi har om disse effektene er imidlertid begrenset og det er behov for mer kunnskap om effekt på frigjøring og spredning av miljøgifter ved oppvarming, flommer og ekstremvær, og hvordan klimaendringene kan påvirke tilgjengelighet og virkninger i næringskjedene. Klimaendringer kan også føre til økt bruk av noen miljøgifter. For eksempel kan spredning av malaria utover dagens utbredelse føre til bruk av miljøfarlige insektmidler som DDT i nye land og områder.

Arbeidet med å øke kunnskapen om kjemisk helsefare i arbeidslivet må inkludere økt kunnskap om eksponering for miljøgifter. Mange studier har vist at yrkeseksponeringer ofte kan være betydelig høyere enn de nivåene normalbefolkningen utsettes for. Studier som involverer yrkespopulasjoner kan bidra til å identifisere negative helsekonsekvenser av miljøgifteksponeringer tidligere og på en enklere måte. Slike studier vil være relevante spesielt i kunnskapsutviklingen på området miljøgifter og human helse. Mulige

⁶ Se sluttnote for nærmere definisjoner for 'nano'.

⁷ Se bl.a. FN/AMAP rapport: <http://www.amap.no/documents/download/984>.

samvirkeeffekter mellom diffus eksponering gjennom mat/produkter og eksponering på arbeidsplassen er også av særlig betydning.

God kunnskap om disse ulike temaene er av stor betydning for å kunne få på plass passende reguleringer og tiltak i det videre arbeidet mot 2020-målet. Styrket kunnskap er også avgjørende for å kunne gi god informasjon til forbrukere, industri, varehandel og andre aktører. Næringslivets forskning er særlig viktig for å stimulere til utviklingen av nye produkter og ny teknologi som kan gi miljøforbedringer både i virksomheter og i industriprosesser.

OVERVÅKNING, KARTLEGGING OG IDENTIFISERING

Miljøgiftovervåkning er nødvendig for å følge med på utvikling i miljøtilstand og synliggjøre behov for tiltak. I arbeidet frem mot 2020-målet er det spesielt viktig at Norge fortsetter aktivt å utnytte resultater fra norsk overvåkning som viser spredning og effekter på miljø og helse for å få gjennomslag for internasjonale reguleringer, jf. også boks 3.

BOKS 3

Miljøgifter i Arktis og nord-områdene

Miljøgifter krysser landegrensene gjennom transport med luft- og havstrømmer, i tillegg til spredning via handel med varer mellom land. Blant annet spres miljøgifter via hav- og luftstrømmer til Nord-områdene og Arktis på denne måten og fører til relativt høye nivåer av miljøgifter i disse uberørte områdene. Arktis er et barometer for spredning av miljøgifter globalt og det har over lang tid pågått forskning for å kartlegge effektene av miljøgifter på flora og fauna her. Det er eksempelvis påvist høye konsentrasjoner av kvikksølv i blodet hos inuitter som kan gi hjerneskade hos barn, og høye konsentrasjoner av PCB er målt i fettvevet til isbjørn. Videre er det registrert økt frekvens av tvekjønnethet hos isbjørn, hvilket innebærer at reproduksjonsevnen svekkes.

Kunnskap om miljøgifter i Arktis er derfor spesielt viktig i miljøgiftsarbeidet, og forsknings- og overvåkningsresultater herfra har ofte hatt direkte relevans for internasjonale avtaler. For eksempel var overvåkningsresultater av kvikksølv i Arktis en viktig drivkraft i forhandlingene om den nye internasjonale kvikksølvavtalen (Minamatakonvensjonen) og i arbeidet med Stockholmkonvensjonen om persistente organiske forurensninger. Tilsvarende har forskning på miljøgifter i Arktis hatt betydning for utviklingen av EUs REACH-direktiv. Norge har en særlig kompetanse på overvåkning av miljøgifter i Arktis, og utnytter denne kompetansen i videre forskning og overvåkning rettet mot Arktis og Nord-områdene.

For langtransporterte miljøgifter er forskning tett koblet til overvåking. Fremover anser miljømyndighetene det som viktig å studere effekten av klimaendringene på langtransporterte miljøgifter, supplere eksisterende overvåkning med overvåkning av nye stoffer som har potensial for langtransport, og identifisere kildeområder for utslipp av langtransporterte miljøgifter. I tillegg vil det være viktig å fortsette arbeidet med å analysere hvordan økosystemer er påvirket av langtransporterte miljøgifter.

Luft-, hav-, og vannovervåking gir informasjon om nivå og utvikling av tilførsler av langtransporterte miljøgifter og miljøgifter fra offshore og landbaserte kilder. Det kan også gi verdifull informasjon om effekter på sårbare arter og økosystemer. Persistente organiske miljøgifter (POPer) oppkonsentreres i næringskjedene. Det er gjerne mange ledd i næringskjedene, og organismer på toppen av kjedene vil dermed ofte være spesielt utsatt og sårbare for skadelige effekter. Det er derfor viktig å opprettholde en solid overvåking av

miljøgifter over tid. Et eksempel er viktigheten av å kunne overvåke at nivå av miljøgifter i sjømat er innenfor trygge grenser for konsum.

Til tross for mange tiltak for å begrense utslipp av miljøgifter til miljøet, finner vi fortsatt miljøgifter i maten vår. Det gjøres også tiltak for å begrense eksponeringen gjennom mat. I henhold til matloven er det ikke tillatt å omsette mat som ikke er trygg. Det er også etablert øvre grenseverdier for visse forurensende stoffer i matvarer, bl.a. visse miljøgifter. Fremmedstoffprogrammet er et overvåkings- og kartleggingsprogram som gjennomføres av Mattilsynet og som har pågått siden 1985. Programmet er en del av en felles gjennomføring av direktiv 96/23/EF som er inntatt i EØS-avtalen. Formålet er systematisk å innhente og presentere data for innhold av restmengder av ulike stoffer (legemidler, hormoner og andre vekststimulerende stoffer og forurensende stoffer) i levende dyr og norskprodusert oppdrettsfisk, kjøtt og innmat fra storfe, gris, småfe, fjørfe, rein og hest, samt i melk, egg og honning.

Overvåkingen av vilt og villfisk er derimot ikke omfattet av de samme reguleringene for prøvetaking. Villfanget mat må være under gjeldende grenseverdier for de ulike stoffene dersom de skal være lovlig å omsette, men det er ikke de samme kravene til selve prøvetakingen. I 2006 gikk prøvetakingen av villfisk over fra å være stikkprøvebasert til å bli betydelig mer systematisk. Siden 2006 har det blitt gjennomført basisundersøkelser for de viktigste kommersielle artene: sild (NVG sild og nordsjøsild), makrell, blåkveite, sei og torsk. På bakgrunn av forhøyede nivåer av dioksin- og dioksinliknende PCB i blåkveite, er visse områder stengt for fiske av denne arten.

For å dekke kunnskapsbehovet på miljøgifter i sjømat trengs det både forskning og omfattende overvåking. Overvåking er viktig både for å vite hva som finnes, tidsutvikling og spesielt om det forekommer nye miljøgifter som kan true mattryggheten. Det må også forskes på kvalitativ og kvantitativ virkning av miljøgiftene både på marine organismer og rettet mot mennesket. Dette er også grunnlagsdata som trengs i risikovurdering av eksponering for miljøgifter fra all mat.

Sammensetning av fiskefôr er i stadig utvikling med nye fôrråvarer som introduseres etter hvert som kunnskapen utvikles. Dagens fiskefôr består i gjennomsnitt av 70% vegetabiliske råvarer, hvor det kan forekomme rester av plantevernmidler. I tillegg handler oppdrettsnæringen på det globale markedet, og råvarer kan ha helt ulike plantevernmiddelrester avhengig av i hvilket land de er produsert. Råvarer, fiskefôr og oppdrettsfisk må derfor kontinuerlig screenes for plantevernmiddelrester, samt at relevante stoffer og metabolitter må kvantifiseres for å kartlegge omfanget av plantevernmiddelrester i fiskefôr og sjømat. Kartlegging av plantevernmiddelrester i fiskefôr og sjømat følges opp av myndighetene. I 2015 fikk Nasjonalt institutt for ernærings- og sjømatforskning (NIFES) en ekstrabevilgning på 10 mill. kr. for å bygge opp kompetanse og kunnskap på hvilke plantevernmidler og nivå av disse som forekommer i fiskefôr, oppdrettsfisk og villfisk.

Det er også startet nye overvåkingsprogrammer for å få mer kunnskap om betydningen av bruk og utslipp av miljøgifter i bynære områder. Disse programmene omfatter miljøgifter som inngår i forbrukerprodukter og det undersøkes kilder til utslipp og hvordan stoffene oppfører seg i næringskjeden. Slike data er av stor betydning for å begrunne og få på plass reguleringer av stoffer og produkter.

I 2011 ble det nedsatt en *gruppe for miljøgiftsovervåkning*⁸ på direktoratsnivå som ledes av Miljødirektoratet, og inkluderer alle etater som driver miljøgiftsrelatert overvåking eller som er viktige brukere av slik informasjon. Hensikten med gruppen er å sikre best mulig samordning og utnyttelse av data som framskaffes. Etatene har ansvar for ulike fagområder og har ansvar for å følge opp overvåking innen sitt ansvarsområde. Gruppens hovedoppgave er å ha løpende oversikt over pågående miljøgiftsovervåking og styrke arbeidet gjennom samordning og mer effektiv utnyttelse av ressursene som er tilgjengelig.

Screeningundersøkelser for å undersøke forekomst av helse- og miljøfarlige kjemikalier som vi vet lite om, har økt i betydning i løpet av de siste årene og vil fortsatt bli prioritert i årene fremover. Dette arbeidet er viktig for å identifisere mulige nye miljøgifter. Kartleggingene skal foretas på utvalgte steder der det forventes at konsentrasjonene av aktuelle forbindelser er høyest, samtidig som mulighetene for å kartlegge langtransporterte miljøgifter i Arktis skal utnyttes aktivt. Informasjon om funn av nye mulige miljøgifter vil bli brukt blant annet til arbeidet med EØS-regelverket for kjemikalier, Stockholm-konvensjonen om organiske miljøgifter og andre internasjonale avtaler.

Nærmere kartlegging og overvåking av eksponering av miljøgifter i befolkningen er en viktig del av arbeidet med å øke kunnskapen om miljøgifter. Folkehelseinstituttet har satt i gang en prosess med å etablere en human miljøprøvebank som skal gi økt kunnskap om befolkningens totale eksponering for fremmedstoffer i miljøet, herunder system for innsamling og lagring av humane prøver. En slik miljøprøvebank for biologisk materiale fra mennesker vil komplettere den eksisterende Miljøprøvebanken som omfatter prøver av materiale fra slam, planter og dyr, jf. boks 4.

BOKS 4

En bank for miljøgifter

Miljøprøvebanken for miljøgifter ble etablert ved Forskningscenter for miljø og samfunn (CIENS) i 2012 og vil etter hvert inneholde tusenvis av prøver fra norsk natur. Dette omfatter blant annet prøver fra fiskelever, sjøfuglegg, villrein, avløpslam, luft, blåskjell og mose.

Formålet med banken er å sikre systematisk innsamling av prøver, for å kunne foreta analyser når bedre metodikk for å oppdage miljøgifter utvikles. Slike analyser gir viktig kunnskap om eksponering og spredning av stoffer etter hvert som nye miljøgifter oppdages.

Miljøprøvebanken vil være et svært viktig verktøy for norske myndigheter fremover.

For mer informasjon, se: www.miljoprøvebanken.no

⁸ Gruppen består i dag av representanter fra: Statens vegvesen, Mattilsynet, Arbeidstilsynet, Havforskningsinstituttet, Landbruks- og matdepartementet, Nasjonalt institutt for ernærings- og sjømatforskning (NIFES), Norsk Polarinstitutt og Miljødirektoratet. Det kan også være aktuelt med deltagelse fra andre.

5. MILJØGIFTSFRIE PRODUKTER

Handlingspunkter:

- forby flere miljøgifter i det felleseuropeiske kjemikalie-regelverket REACH
- bidra til videreutvikling og styrking av det felleseuropeiske regelverket
- forby flere miljøgifter under globale avtaler, og styrke reglene for eksisterende forbud der det er mulig
- styrke det globale kjemikaliearbeidet
- innsats for økt beskyttelse mot hormonforstyrrende stoffer
- styrke arbeidet for å redusere miljøgifter i særlige bransjer og produktgrupper

Forbud mot eller streng regulering av prioriterte miljøgifter vil være nødvendig for å oppnå 2020 målet om miljøgifter. Det vil også være nødvendig å forbedre kunnskap og regelverk der dette i dag er utilstrekkelig. Påvirkning inn mot internasjonale regelverk står sentralt i dette arbeidet. I tillegg til tverrgående initiativer for miljøgiftsarbeidet, er det behov for særlig oppmerksomhet på hormonforstyrrende stoffer og på produktgrupper av særlig betydning for forbrukere generelt og for fostre og barn.

DET FELLESEUROPEISKE REGELVERKET MÅ VIDEREUTVIKLES OG STYRKES

Det er gode grunner til å prioritere arbeid med forbud og reguleringer i det felles europeiske regelverket og i globale avtaler, fremfor rent nasjonale forbud. Siden miljøgifter krysser landegrensene, er det mye mer effektivt at flere land sammen blir enige om forbud og reguleringer. Vi har i dag felles regelverk med EU på kjemikalieområdet, samtidig som noe av regelverket er særnasjonalt. EUs kjemikalierregelverk er et meget omfattende og godt regelverk i global sammenheng, selv om det også har forbedringspotensial. Regelverket gir gode muligheter for landene, også Norge, til å arbeide for felles europeiske reguleringer og forbud. Norge er allerede aktive i arbeidet med å styrke regelverket. For eksempel arbeider norske myndigheter for å styrke klassifisering og merking av kjemikalier, og miljømyndighetene arbeider for å forby miljøgifter i REACH-regelverket, jf. også boks 5. For tiden behandler EU forslag om innføring av europeisk forbud mot miljøgiftene PFOA og deka-BDE som ble utarbeidet fra norsk side i samarbeid med hhv. Tyskland og ECHA. Disse landene planlegger flere felles initiativ videre. Norge deltar sammen med 8 medlemsland i et nettverk (REACH UP) for å styrke kjemikalierregelverket i EU ytterligere.

EØS-regelverket og reglene for internasjonal handel har vilkår som må oppfylles for å kunne innføre forbud eller merkeordninger. Det må foreligge et faglig grunnlag for å regulere miljøgifter ut fra helse- og/eller miljøhensyn, tiltaket må ikke forskjellsbehandle på grunnlag av produktets opprinnelse eller påvirke handel mer enn nødvendig, og det må ikke finnes mindre handelshindrende måter å gjøre det på. Særnasjonale regler på kjemikalieområdet vil ofte uansett bli oppfattet som handelshindrende innenfor rammen av EØS-regelverket, som i vesentlig grad søker å harmonisere også prosessene for reguleringer. Spørsmålet om europeiske land under REACH og annet EØS-regelverk om kjemikalier, har anledning til å innføre særnasjonale forbud eller merkeordninger er til dels rettslig uavklart og det er ulike syn på dette. Når flere land blir enige om forbud eller merkeordninger gjennom EØS-avtalen eller andre internasjonale avtaler, er det vanskeligere å få gjennomslag for at det skulle være i strid med det internasjonale handelsregelverket. Handlingsrommet på miljøgiftsområdet er dermed begrenset for særnorske ordninger.

BOKS 5

Om REACH

REACH er et felleseuropeisk kjemikalierregelverk som omfatter kjemiske stoffer alene, i blanding eller i faste produkter. Et viktig mål med REACH er å sikre et høyt beskyttelsesnivå for menneskers helse og for miljøet. Kravene i regelverket vil føre til at informasjon om kjemiske stoffers helse- og miljøskadelige egenskaper blir lett tilgjengelig for myndighetene og publikum.

REACH består av flere deler: registrering, vurdering, godkjenning og begrensning av kjemikalier. Virksomheter som produserer eller importerer kjemiske stoffer, enten rene stoffer eller stoffer i stoffblandinger av en viss mengde skal registrere stoffene til det europeiske kjemikaliebyrået (ECHA). Det er industrien selv som har ansvaret for å dokumentere egenskapene til stoffene og vise hvordan disse kan håndteres på en trygg måte for helse og miljø. Myndighetene gjennomgår industriens dokumentasjon og regulerer de farligste stoffene. Norge deltar aktivt i arbeidet med å regulere de farligste stoffene og har deltakere i mange REACH ekspertgrupper og komiteer. Stoff som er i omfattende bruk og medfører fare for eksponering av mennesker og miljø underlegges krav om godkjenning. Stoff med uakseptabel risiko for mennesker og/eller miljø er eller vil bli helt eller delvis forbudt å omsette og bruke. Forslag til regulering av de farligste stoffene er ressurskrevende arbeid som har stor effekt, siden vedtatte reguleringer gjelder i hele Europa.

I arbeid med forbud og begrensninger av stoffer i REACH inkluderes i økende grad også regulering av stoffer som kan brukes som erstatning for å hindre substitusjon til dårlige alternativ. I pågående vurderinger av reguleringer av eksempelvis bisfenol A, perfluorerte stoffer og siloksaner er stoffer som kan være erstatninger inkludert.

Kilde: Miljøstatus og Miljødirektoratets nettsider

Mer info: <http://www.miljostatus.no/reach>,

http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Kjemikalier/Kjemikalierregelverk/Kjemikalierregelverket_REACH/Mer_om_REACH/

Norges regelverk påvirkes i første rekke av utviklinger i EØS-regelverket. Under REACH-regelverket og regelverket for klassifisering og merking skal norske myndigheter jobbe for styrket regulering av stoffer som er omfattet av 2020-målet. Dette skal gjøres gjennom arbeid med helse- og miljøfareklassifiseringer, evalueringer av stoffer, risikovurderinger og ved å fremme konkrete forslag om å inkludere stoffer på kandidatlisten og om forbud.

Norge vil arbeide for at det i større grad blir regulert grupper av stoffer, ikke bare enkeltstoffer, og at det sikres at reguleringene omfatter farlige stoffer som kan brukes som erstatning. Dette gjelder bl.a. *perfluorerte stoffer* som er en stor gruppe organiske forbindelser som inngår i vanlig forbruk og som det tas i bruk nye stoffvarianter av. Det er også behov for å utvikle effektive og mer sensitive testsystemer for å kunne fange opp nye kjemikalier som produseres og som potensielt kan være skadelige.

Landene har rett til å fremme forslag om regulering av kjemikalier under REACH (initiativrett), for eksempel ved å utarbeide nødvendig dokumentasjon og foreslå stoffer til kandidatlisten eller til restriksjon og forbud. Samtidig er det komplisert og ressurskrevende å regulere stoffer, noe som blant annet gjør det vanskelig for de mindre ressurssterke landene i EU å fremme stoffer til regulering. Samarbeid mellom de europeiske landenes myndigheter om reguleringsforslag kan bedre denne situasjonen, og Norge har erfaring fra slikt samarbeid. Det er videre et potensial for å forenkle reguleringsarbeidet uten at ambisjonsnivå og faglig kvalitet svekkes. Norske myndigheter skal derfor arbeide for å forenkle oppfølging av

BOKS 6:

Øvrige felleseuropeiske produkt- og kjemikalier regelverk på miljøområdet

- CLP er et regelverk som gjennomfører et harmonisert system for klassifisering, merking og emballering av stoffer og stoffblandinger. CLP-regelverket bygger på FNs globale system for klassifisering og merking av kjemikalier (GHS). Målet er at klassifisering, merking og emballering av stoffer og stoffblandinger skal følge de samme prinsippene og reglene over hele verden. Det vil gi bedre sikkerhet ved bruk og transport av kjemikalier, i tillegg til at handel over landegrensene med stoffer og stoffblandinger vil bli enklere. CLP angir kriterier som skal legges til grunn når det skal vurderes om stoffer eller stoffblandinger skal klassifiseres som farlige med hensyn til fysisk fare, helsefare og miljøfare. Videre setter CLP krav til hvordan kjemikalier skal merkes og emballeres på en forsvarlig måte. Reglene omfatter både kjemikalier som blir solgt til forbruker og kjemikalier til yrkesmessig bruk.
- Biocidregelverket innfører harmoniserte regler for godkjenning av aktive stoffer (biocider) og biocidprodukter i EU/EØS-markedet. Et biocidprodukt inneholder ett eller flere såkalte aktive stoffer som gjør at produktet kan brukes til å forstyrre, uskadeliggjøre eller på noen annen måte forhindre virkninger av skadelige organismer som sopp, insekter eller rotter. Mange biocidprodukter har betenkelige egenskaper for helse og miljø, siden det er nettopp produktenes giftige egenskaper som gir ønsket effekt overfor skadelige organismer. Godkjenning av aktive stoffer og biocidprodukter er basert på en grundig risikovurdering og vil derfor bidra til bedre beskyttelse av menneskers helse og det ytre miljø. Regelverket forenkler handelen av biocidprodukter mellom de ulike EØS-landene.
- Plantevernmiddelregelverket har i likhet med biocidregelverket harmoniserte regler for godkjenning av aktive stoffer og plantevernmidler i EU/EØS-markedet. Plantevernmidler er stoffer som skal verne mot, hemme eller forebygge angrep av planteskadegjørere, som skadedyr, sopp og ugras, som skader levende planter, plantedeler og såvarer. Et plantevernmiddel består av ett eller flere aktive stoffer og tilsetningsstoffer. Godkjenning av aktive stoffer og plantevernmidler er basert på en grundig risikovurdering, og regelverket forenkler handelen av plantevernmidler mellom de ulike EØS-landene. I Norge forvalter Mattilsynet dette regelverket etter delegasjon fra Landbruks- og matdepartementet.
- EUs POPs-regelverk regulerer persistente organiske miljøgifter (POPs) og gjennomfører forpliktelser etter Stockholmkonvensjonen, som er en global avtale. POPs er organiske stoffer som forblir lenge i miljøet, oppkonsentreres i miljøet, kan skade organismer og kan transporteres over lange avstander med vann- og luftstrømmer. Eksempler på slike stoffer er PCB, dioksiner, bromerte flammehemmere og PFOS. På grunn av stoffenes skadelige egenskaper er flere stoffer forbudt eller strengt regulert gjennom POPs-regelverket.
- EUs RoHS-regelverk regulerer elektriske og elektroniske produkter (EE-produkter). EE-produkter inneholder mange ulike stoffer, blant annet tungmetaller og organiske forbindelser. For å sikre trygg bruk av EE-produkter er det lagt restriksjoner på stoffer som har helse- eller miljøskadelige egenskaper gjennom RoHS-regelverket. Det stilles også krav til at produsent skal utarbeide teknisk dokumentasjon og dokumentere at produktet er i samsvar med felleseuropeisk regelverk før det settes på markedet.
- Leketøysdirektivet regulerer leketøys kjemiske, fysiske, mekaniske, elektriske, hygieniske, brennbare og radioaktive egenskaper. Det er satt krav til innholdet av kjemiske forbindelser i leketøy, slik at leketøyet ikke skal kunne medføre noen risiko for menneskers helse, verken på kort eller lang sikt. Det stilles også krav til at produsent skal utarbeide teknisk dokumentasjon og dokumentere at produktet er i samsvar med felleseuropeisk regelverk før det settes på markedet. I tillegg til kravene i leketøysdirektivet, finnes det kjemikaliekrav for leketøy spesifisert i en rekke harmoniserte og publiserte standarder.

Kilde: Miljøstatus (www.miljostatus.no) og Miljødirektoratets nettsider (www.miljodirektoratet.no)

REACH-regelverket der dette er mulig og der det kan gjøres uten å nevneverdig svekke den faglige kvaliteten i arbeidet.

EUs biocidregelverk skal sørge for høyt beskyttelsesnivå for helse og miljø ved bruk av biocidprodukter. Norge deltar i en dugnad med risikovurdering av biocidstoffer på EU/EØS-nivå der alle stoffer skal være ferdig vurdert innen 2024.

EU arbeider med forslag til nytt gjødselregelverk som skal dekke alle produktene som i dag er dekket av de norske gjødselsforskriftene. I dag dekker EU-regelverket bare deler av mineralgjødsel- og kalkproduktene. Norge vil fortsette å være en av pådriverne for at det skal stilles strenge krav til råvarene som benyttes til gjødselproduksjon og at det også skal innføres grenseverdi for tungmetaller i produkttyper som ikke har det i dag. En ny risikovurdering av kadmiumtilførsel til norsk jord planlegges fullført i 2015/2016.

EU-regelverket for godkjenning og bruk av plantevernmidler er nylig innlemmet i EØS-avtalen, og ny forskrift om plantevernmidler trådte i kraft i juni 2015. EU/EØS - regelverket for plantevernmidler stiller strenge krav til beskyttelse av helse og miljø, i tillegg til særlige krav for å unngå miljøgifter. Substitusjonsprinsippet er inkludert i EU-regelverket for plantevernmidler. Mattilsynet arbeider aktivt for å redusere risikoen knyttet til plantevernmidler, og har lenge hatt fokus på å unngå bruk av hormonforstyrrende stoffer i plantevernmidler. En rekke plantevernmidler har tidligere blitt forbudt i Norge på grunn av innholdet av hormonforstyrrende stoff. Mattilsynet har også bidratt aktivt i EUs pågående arbeid med kriterier for hormonforstyrrende stoffer. Det norske avgiftssystemet for plantevernmidler med differensiert avgift etter hvor stor helse- og miljørisiko preparatet utgjør, har bidratt til en dreining av plantevernmiddelbruken til mindre risikofylte preparater.

Det skal i det videre arbeidet også legges vekt på å sikre at kjemikalierregelverket REACH stiller tilstrekkelige krav til å avdekke mulig risiko ved nanomaterialer. En utfordring i dag er at REACH-regelverket ikke fanger opp nanomaterialer i tilstrekkelig grad fordi nanoformene av stoffene i liten grad blir registrert under ordningen, og at testmetodene ikke har tilstrekkelig relevans for nanomaterialer. Norske myndigheter søker derfor å påvirke utviklingen av REACH-regelverket slik at det stilles krav til sikkerhetsvurdering og registrering av nanoformer av stoffer, og at testmetoder gjøres anvendelige for stoffene.

STYRKE DET GLOBALE KJEMIKALIEARBEIDET

Miljøgifter er blant de viktigste miljøutfordringene globalt. De globale avtalene på kjemikalie- og avfallsområdet er av stor betydning for å redusere bruk og utslipp av miljøgifter lokalt, samt for å redusere langtransport av miljøgifter gjennom luft- og havstrømmer, eller fra produkter eller fra avfall som transporteres over landegrensene. Reguleringer i internasjonale avtaler om kjemikalier blir erfaringsmessig ikke utfordret av internasjonalt handelsregelverk. Det avgjørende er uansett at kun internasjonale reguleringer har det nødvendige omfanget til å redusere eller stanse utslippene globalt.

Norge ønsker et mest mulig forpliktende internasjonalt regelverk for miljøgifter og kjemikalieforvaltning for øvrig. Den globale kjemikaliestrategien (SAICM) er en frivillig avtale om samarbeid om god kjemikalieforvaltning. Denne strategien bør utvikles i retning av mer forpliktende samarbeid slik at den får økt betydning globalt.

BOKS 7

Om SAICM

The Strategic Approach to International Chemical Management (SAICM) er FNs globale kjemikaliestrategi. Strategien samler myndigheter, industri og frivillige organisasjoner om felles innsats for å nå et overordnet mål om forsvarlig håndtering av kjemikalier gjennom hele kjeden. Målet er nærmere presisert til at kjemikalier innen 2020 produseres og brukes på en slik måte at vi har minimalisert all vesentlig, negativ innvirkning på helse og miljø. Dette 2020-målet ble vedtatt i 2002 på toppmøtet for bærekraftig utvikling i Johannesburg. Ettersom det erkjennes at målet ikke vil kunne nås en gang for alle, arbeides det nå med en videre oppfølging av relevante bærekraftsmål som FN ventes å vedta i løpet av 2015. Norge har vært en sterk støttespiller i SAICM, og Norsk Industri støtter også prosessen.

Den nye Minamata-konvensjonen om kvikksølv ble undertegnet høsten 2013, og var en viktig seier for langsiktig norsk arbeid for å redusere kvikksølvutslipp globalt. Det er likevel forbedringsmuligheter i avtalen og etter ikrafttredelse vil Norge arbeide for å styrke avtalen med ytterligere produktreguleringer og konkrete grenseverdier for utslipp til luft.

I tillegg må flere organiske miljøgifter reguleres eller forbys globalt. Det skal blant annet arbeides for at flere enn dagens 23 stoffer omfattes av forbud under den globale Stockholm-konvensjonen om persistente organiske miljøgifter (POPs). Norge skal foreslå nye stoffer til konvensjonen. Vi har hittil foreslått tre bromerte flammehemmere inn i avtalen, hvorav to nå er inkludert (penta-BDE og HBCD). Det er også viktig å arbeide for å fjerne unntak for ulike bruksområder for stoffer omfattet av avtalen, for eksempel unntak innenfor forbudet mot PFOS.

Norge skal også fortsette å arbeide for at Basel-konvensjonen om farlig avfall bidrar til å redusere utslipp av miljøgifter internasjonalt. Dette bl.a. gjennom arbeidet med elektrisk og elektronisk avfall og ved å gi støtte til oppbygging av kompetanse og kapasitet i utviklingsland for sin håndtering av miljøgifter og farlig avfall. Rotterdam-konvensjonen om handel med farlige kjemikalier bør utvikles ytterligere. Oppføring på listen over stoffer i denne avtalen er viktige for at land med svak kunnskap og kontroll med kjemikalier skal kunne ta informerte valg om import av farlige stoffer. På grunn av regler om konsensus i denne avtalen er det viktig å arbeide for at enkeltland ikke blokkerer oppføring av stoffer som asbest, paraquat og andre nye kjemikalier som den faglige komiteen har godkjent som farlige.

Finansieringsordninger i forbindelse med avtalene er viktige for å fremme gjennomføring i utviklingsland og land med overgangsøkonomier⁹, og det er også viktig å fremme økt samarbeid og koordinering mellom de nevnte avtalene på kjemikalie- og avfallsområdet. I det bilaterale bistandssamarbeidet med ulike land må samarbeid på miljøgiftsområdet også inngå, og bidra til at flere land undertegner og følger opp globale avtaler.

Norge vil også følge opp reglene i protokollene om miljøgifter under konvensjonen om langtransportert luftforurensning i ECE-regionen, arbeide for at flere land skal ratifisere avtalen og arbeide for at reglene styrkes på områder hvor protokollene gir merverdi utover de globale miljøgiftavtalene.

⁹ *Developing countries and countries with economies in transition*

Hormonforstyrrende stoffer brukes som betegnelse på stoffer som kan påvirke hormonsystemene hos mennesker og dyr og gi effekter som for eksempel skader forplantningsevnen eller påvirker kropp og utvikling på andre måter. Påvirkningen kan skje ved at stoffene etterlikner, øker eller hemmer virkningen av kroppens naturlige hormoner, både hos mennesker og hos dyr. Alle typer hormoner kan bli påvirket. Mulig innvirkning på kjønns-hormonene, og da særlig det kvinnelige kjønns-hormonet østrogen, har hittil fått mest oppmerksomhet. Østrogen styrer blant annet kjønnsutviklingen hos fostre og unge individer både hos mennesker og dyr. Hos menn og hanndyr kan påvirkning fra østrogenlignende stoffer medføre en "feminisering".

BOKS 8

Hormonforstyrrende stoffer

Vi får stadig mer kunnskap om hormonforstyrrende stoffers skadevirkninger. Nordisk ministerråd utga i 2014 rapporten *The Cost of Inaction* som anslår at kostnaden for hormonforstyrrende stoffers påvirkning av menns reproduktive helse alene beløper seg til 4,5 mrd. kroner pr år i EU. Kostnadene knytter seg til tapt arbeidsevne og helseutgifter. Rapporten så bare på risikoen for testikkelkreft, misdannede kjønnsorganer hos gutter og menns forplantningsevne. De totale kostnadene forbundet med hormonforstyrrende stoffer antas derfor å være betydelig større.

FNs miljøprogram UNEP utga i 2012 en større rapport om hormonforstyrrende stoffer. Rapporten finner bekymringsfulle utviklingstrekk som økning i hormonrelaterte sykdommer og lidelser hos mennesker og observasjoner av hormonrelaterte effekter på viltlevende dyr. Redusert forplantningsevne, en rekke kreftformer, atferdsvansker og nevrologiske sykdommer relateres til blant annet påvirkning fra hormonforstyrrende stoffer. Ifølge rapporten ser man at det i for liten grad har blitt truffet tiltak mot hormonforstyrrende stoffer, men at der eksponeringen er redusert, f.eks. gjennom regulering av PCB, bly og TBT, har det bidratt til redusert forekomst av relaterte sykdommer og lidelser.

Se: <http://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A763442&dswid=-6044>
og http://unep.org/pdf/9789241505031_eng.pdf

Hormoner styrer langt mer enn kjønnsutviklingen. De påvirker en lang rekke funksjoner hos mennesker og dyr, og er særlig viktig for utvikling og vekst. Ikke minst er hjernens utvikling viktig, og hormonforstyrrende stoffer kan påvirke hjernens utvikling, læring og adferd. Hormonforstyrrende stoffer kan også påvirke stoffskiftet og føre til overvekt. Mennesker er ofte mest følsomme for påvirkning fra hormonforstyrrende stoffer i fostre og barns utvikling og oppvekst. Fordi barn og fostre er ekstra sårbare for påvirkning er det særlig viktig å unngå at de eksponeres for hormonforstyrrende stoffer og andre miljøgifter, spesielt i de mest kritiske fasene i deres utvikling. Tilsvarende gjelder også for foster- og ungdyrstadiene hos dyr.

BOKS 9

Eksempel på hormonforstyrrer

Bisfenol A brukes i mange forskjellige produkter som plast, maling og lim. Stoffet er hormonforstyrrende og er mistenkt for å kunne skade reproduksjonsevnen, men brytes forholdsvis lett ned i vann og er ikke særlig bioakkumulerende. Dette er et av de stoffene hvor det bør vurderes spesielt lave grenseverdier eller eventuelt forbud i produkter som kan brukes av barn, på grunn av bekymring for alvorlige effekter på barn selv ved svært lave doser.

Norske myndigheter skal generelt arbeide for å øke beskyttelsen av miljøet og menneskers helse mot hormonforstyrrende stoffer. Vi skal særlig arbeide i felleseuropeisk regelverk for at hormonforstyrrende stoffer i minst mulig grad blir brukt i ulike produkter. Dette gjelder bl.a. barneprodukter, tekstiler, leketøy, kosmetikk og kroppspfleieprodukter, biocider, plantevernmidler, matkontaktmaterialer, miljøfarlige legemidler, farmasøytiske produkter og medisinsk utstyr.

Stoffer med hormonforstyrrende egenskaper omfattes av mange EU-regelverk som også gjelder i Norge. Norge har stor påvirkningsmulighet gjennom deltakelse i arbeids- og ekspertgrupper i EU, og ved at vi kan ta initiativ og fremme forslag i EU om forbud og andre reguleringer. Arbeid under kjemikalierregelverket REACH er sentralt, men det er også andre regelverk i EU som regulerer stoffer og produkter, som bl.a. leketøydirektivet og forordningene knyttet til biocider og plantevernmidler. Norge vil vektlegge hormonforstyrrende egenskaper i enda større grad når vi prioriterer hvilke stoff vi skal jobbe aktivt med for å få regulert i EU.

Frem mot 2020 blir det en sentral oppgave å sikre at kjemikalierregelverket i tilstrekkelig grad møter utfordringer knyttet til hormonforstyrrende stoffer. Flere hormonforstyrrende stoffer er i dag regulert, men det mangler kunnskap og klare vitenskapelige kriterier for å håndtere slike stoffer på en klar og entydig måte i regelverket. EU-kommisjonen har i forbindelse med regelverket for plantevernmidler og biocider i EØS-området fått i oppdrag å foreslå en definisjon og kriterier for hva som er å anse som hormonforstyrrende stoffer. Dette arbeidet har gått saktere enn forventet, og Norge har i likhet med andre land tatt til orde for at dette arbeidet må gjøres raskere. Sverige har gått til sak mot Kommisjonen for deres manglende fremdrift i denne saken, og deres søksmål støttes av medlemslandene.

Det er også nyttig å jobbe parallelt i EU og globalt med regulering av hormonforstyrrende stoffer og bruke kunnskapen fra EU-arbeidet i det globale arbeidet. Globale avtaler på kjemikalieområdet som Stockholmkonvensjonen og Rotterdamkonvensjonen inkluderer en del hormonforstyrrende stoffer. Norges forslag om å forby den bromerte flammehemmeren HBCD i den globale Stockholmkonvensjonen er vedtatt og trådt i kraft, og vi arbeider nå med forslag om å forby den bromerte flammehemmeren deka-BDE. I dette arbeidet har Norge lagt stor vekt på at stoffene kan medføre hormonforstyrrende effekter i Arktis og at dette er et viktig argument for å få stoffene regulert i Stockholmkonvensjonen. Arbeidet vi gjør i EU med regulering av stoffene har hatt stor betydning for å få stoffer regulert også i globale avtaler. I det globale kjemikaliearbeidet skal Norge også fremme økt kunnskap og bedre regulering av hormonforstyrrende stoffer, bl.a. gjennom den globale kjemikalieavtalen SAICM der hormonforstyrrende stoffer er identifisert som viktig tema.

STYRKE ARBEIDET FOR MINDRE MILJØGIFTER I SÆRLIGE BRANSJER OG PRODUKTGRUPPER

Vårt forbruk øker, og det innebærer også økt bruk av kjemikalier i produkter. I tiden fremover vil myndighetene legge ekstra vekt på å arbeide for å redusere og stanse miljøgiftinnhold i ulike produkter. Det er av særlig betydning å unngå mulige miljøgifter i:

- produkter som brukes av barn,
- i andre produkter som kan frigi stoffer som barn blir utsatt for, for eksempel via inneluft og innestøv,
- i produkter som brukes i store mengder og gir miljøgiftsholdig avfall, og
- i produkter som gir direkte eksponering for mennesker eller som gir direkte utslipp til miljøet

Slike produkter omfatter blant annet elektriske og elektroniske produkter, byggematerialer og -produkter, interiørvarer, leketøy og andre barneprodukter, tekstiler, sportsutstyr, kosmetikk og kroppspfleieprodukter, matkontaktmaterialer, farmasøytiske produkter og andre forbrukerprodukter, gjødsel og jordforbedringsprodukter, og fiskefôr.

Flere av disse produktene reguleres i dag i egne felleseuropeiske regelverk. Hovedprioritet skal gis til arbeidet med å påvirke relevante EU/EØS regelverk slik at de i minst mulig grad tillater bruk av de prioriterte miljøgiftene i produkter (jf. boks 2 for stoffene på prioritetslisten). Norge skal blant annet arbeide for å få flere miljøgifter regulert i det felleseuropeiske direktivet for farlige stoffer i elektrisk og elektronisk utstyr. Det vil også prioriteres å arbeide inn mot byggevareneringen for å redusere miljøgiftinnholdet i byggevarer.

Inneklima kan være en kilde til eksponering for miljøgifter. Miljødirektoratet gjennomfører undersøkelser for å få mer kunnskaper om stoffer i innemiljøet vi kan bli utsatt for. De har blant annet nylig igangsatt undersøkelser av perfluorerte stoffer i inneluft og planlegger kartlegging av innhold av ftalaten DEHP i byggevarer.

I tillegg til å arbeide for forbud eller strenge reguleringer, skal myndighetene nasjonalt følge opp den lovfestede substitusjonsplikten i produktkontrollloven. Substitusjonsplikten innebærer at helse- og miljøfarlige kjemikalier skal erstattes med mindre farlige alternativer dersom det kan skje uten en urimelig kostnad eller ulempe, se boks 10. Substitusjonsplikten gjelder for alle som bruker slike produkter, og er dermed relevant både for industribedrifter som bruker produktene i sine produksjonsprosesser og for mange tjenesteytende næringer. Eksempel på slike næringer som bruker produkter som kan inneholde farlige stoffer, er byggebransjen, bilbransjen, renholdbransjen og vaskeri og renserier. Informasjon om plikten samt tilsyn av om plikten overholdes, bidrar til at flere virksomheter vurderer kjemikaliene sine og etterspør mer helse- og miljøvennlige alternativer. Substitusjonsplikten er ofte et av temaene i tilsynsaksjoner overfor bransjer som fylkesmannen er myndighet for. Det blir informert om substitusjonsplikten i forbindelse med kontakt med bransjeorganisasjoner og det er laget en eget substitusjonsveileder som ligger på Miljødirektoratets hjemmeside.

BOKS 10

Substitusjonsplikten

Substitusjonsplikten i produktkontrollloven pålegger virksomheter som bruker produkter med innhold av farlige kjemikalier å vurdere om det finnes alternativer som medfører mindre risiko. Virksomheten skal i så fall velge dette alternativet, hvis det kan skje uten urimelig kostnad eller ulempe. Formålet med substitusjonsplikten er blant annet å minske bruken av helse- og miljøfarlige stoffer, inklusive miljøgifter.

Substitusjonsplikten gjelder både for privat og offentlig sektor, for produksjonsvirksomheter og tjenesteytende virksomheter. Siden miljøgifter er blant de aller farligste stoffene, kan substitusjonsplikten anvendes for å redusere eller eliminere bruk der disse stoffene fortsatt ikke er regulert gjennom forbud eller strenge reguleringer.

Mer info:

<http://www.miljodirektoratet.no/no/Publikasjoner/2014/Januar-2014/Substitusjonsplikten/>

- Innsats i særlige bransjer og produktområder

Det har gjennom mange år vært tett dialog mellom miljømyndighetene og leketøybransjen om regelverk og kontroller av leketøy, og det har også vært tett dialog med Virke og Norsk Industri på tekstilområdet gjennom arbeidet i Tekstilpanelet. I tillegg har det de siste årene vært mye kontakt med sportsbransjen knyttet til reguleringsarbeidet på perfluorerte stoffer.

Ytterligere innsats mot enkelte bransjer og produktområder vil vurderes nærmere. Dette kan omfatte både satsinger fra bransjen selv, fra bedrifter om er ledende i å unngå miljøgifter, økt bransjesamarbeid med myndighetene, bedre tilrettelegging av informasjon for særlige bransjer eller for små og mellomstore bedrifter, og lignende. Også styrking av det internasjonale arbeidet, og økt kontroll og tilsyn med at regler overholdes er viktig i denne sammenheng. Mulige områder for økt innsats kan være leketøy, tekstiler, kosmetikk/ kroppspleie og miljøfarlige legemidler, men også andre produktområder kan være aktuelle, som jord- og gjødselvarer eller fiskefôr.

Leketøy

For leketøy er det et eget felleseuropeisk regelverk som har til formål å forebygge at leketøy medfører helseskade. Miljødirektoratet deltar i ekspert- og arbeidsgrupper som vurderer grenseverdier i leketøy for de mest helse- og miljøfarlige stoffene, inkludert stoffer som er kreftfremkallende, påvirker arvestoffet eller skader forplantningsevnen. Norge skal arbeide for strenge regler slik at minst mulig hormonforstyrrende stoffer finnes i leketøy. For leker er kontrollen med import særlig viktig, og kontroll av importerte leker er et prioritert område, jf. også kapittel 9 om kontroll og tilsyn.

Tekstiler

Ved produksjon av tekstiler brukes en rekke kjemiske stoffer for å gi tekstilene ønskede egenskaper, for eksempel vannavstøtende overflate, brannhemmende egenskaper, mykhet m.m. Noen av disse stoffene er også å regne som miljøgifter. Utslipp av miljøgifter fra tekstiler, som for eksempel *nonyl-* og *oktylfenoler* fra blant annet vaske- og innfargingsprosessene, er størst i produksjonsfasen i svakt regulert tekstilindustri i utlandet. Det er derfor viktig å arbeide for regulering av kjemikaliebruk som omfatter hele produktets verdikjede, inkludert produksjonen av klærne. Det pågår konstruktivt arbeid i Norge allerede i næringen for å få redusert miljøgiftbelastning, og myndigheter og bransjen har dialog om miljøgifter i tekstiler.

Norge skal arbeide for bedre internasjonal regulering av bruk av miljøgifter i tekstiler. For eksempel er miljøgiften PFOA et stoff som kan finnes i impregneringsmidler som brukes i blant annet allværsklær for å gjøre dem smuss- og vannavvisende. Norge vedtok et særnasjonalt forbud mot PFOA våren 2013 og har sammen med Tyskland fremmet forslag om å forby PFOA i EU.

Kosmetikk og kroppspleieprodukter

Kosmetiske produkter, inkludert kroppspleiemidler, er regulert av lovgivning som gjelder i hele EU, samt EØS-landene. I Norge forvalter Mattilsynet dette regelverket etter delegasjon fra Helse- og omsorgsdepartementet. Slike produkter skal ikke medføre helseskade ved normal bruk. Virksomhetene har ansvaret og skal dokumentere hvilke tester og undersøkelser som er gjort for å vise at produktet er trygt. Mattilsynet deltar i ekspert- og arbeidsgrupper i EU som vurderer den sektorspesifikke reguleringen av kjemiske stoffer i

kosmetikk og kroppspfleieprodukter. Dette inkluderer hormonaktive stoffer eller stoffer som oppfyller WHO's definisjon av hormonforstyrrende stoffer.

Miljøfarlige legemidler

Legemidler godkjennes dersom de har en nytte som overstiger risikoen ved bruk. For godkjenning av legemidler til dyr, er legemidlenes effekt på miljøet en viktig del av vurderingen ved godkjenningen, og miljøeffekter vektlegges i den endelige nytte/risikovurderingen av legemidlet. Reglene for godkjenning er de samme som i EU, og Norge er forpliktet til å følge disse som følge av EØS-avtalen.

Legemidler i miljøet kan utgjøre et problem, spesielt for organismer som lever i vann, og i siste instans for mennesker. Menneskene bruker omtrent 3000 forskjellige legemidler. I tillegg kommer legemidlene som benyttes til dyr. Legemidlene skilles ut via avføring og urin, og ender opp i miljøet. Det er stor kunnskapsmangel om forekomst, egenskaper og effekter av legemidlers virkestoffer og deres nedbrytningsprodukter i miljøet.

En rapport om miljørisikoene ved legemidler ble overlevert EU i desember 2013 og vil danne grunnlag for en EU-strategi vedrørende legemidler i miljøet som forventes ferdigstilt i løpet av 2016/17. EU tar også sikte på å fremme lovforslag i løpet av 2017. Dette vil kunne endre reglene for godkjenning av legemidler og vil på sikt kunne bli del av EØS-avtalen og norsk rett. Myndighetene vil følge dette arbeidet.

Apotek plikter å ta ubrukte legemidler i retur uten kostnad for kunden, og sørge for forsvarlig destruering. Apotekforeningen gjennomførte i 2010 en studie som viste at av totalt 474 personer som oppga å ha kastet legemidler, svarte kun 48 pst. at de hadde levert legemidlene på apoteket. Resten ble kastet og havnet dermed sannsynligvis i miljøet. For å sikre en forsvarlig håndtering av ubrukte legemidler, vil Legemiddelverket i samarbeid med Apotekforeningen, Legemiddelindustrien og Norsk Vann gis i oppdrag å gjennomføre en informasjonskampanje om retur av ubrukte legemidler til apotek, se *Meld. St. 28 (2014–2015) Legemiddelmeldingen — Riktig bruk – bedre helse*.

Gjødsel og jordforbedringsmidler

Det er stor interesse for bruk av ulike typer avfall og biprodukter som gjødsel og jordforbedringsmidler. Mange organiske avfallsprodukter kan brukes som gjødsel eller jordforbedringsmiddel og vil kunne tilføre jorda organisk materiale eller næringsstoffer. Slik bruk kan imidlertid gi mulig spredning av en rekke forurensende stoffer til jord. Disse stoffene kan bli transportert til forskjellige miljøer slik som luft, overflatevann, grunnvann og nærliggende elver, og de kan påvirke kvaliteten på matjorda. Videre kan de forurensende stoffene i jord tas opp i planter skal brukes til mat eller fôr, noe som kan resultere i at dyr og mennesker eksponeres for stoffene gjennom maten og fôret de spiser. Det er behov for mer kunnskap om konsentrasjonsdata for miljøgiftene som følger med på dette kretsløpet og mulige negative effekter av det, for eksempel gjennom planteopptak og videre spredning i næringskjeden. Kunnskapsbehovet er særlig stort for «nye miljøgifter». Det arbeides i EU med utvikling av et felles regelverk på dette området.

Fiskefôr

Fôr til fisk utgjør et stort volum av biologisk materiale som er i sirkulasjon og det vil være et mål å redusere innholdet av miljøgifter mest mulig i dette produktet. Her vil for eksempel rensing av fiskeolje kunne bidra til å oppnå dette, men vil ha liten betydning for mattryggheten.

MILJØGIFTER OG DEN SIRKULÆRE ØKONOMIEN

Både produkter og avfall kan inneholde prioriterte miljøgifter, jf. også omtale i kap. 8. Det er viktig at disse miljøgiftene ikke inngår i nye produkter eller spres til miljøet. Dette kan igjen føre til at det blir mindre materialgjenvinning av enkelte typer produkter/avfall. Det er derfor behov for å finne gode løsninger for å identifisere og skille ut miljøgifter, og utvikle gjenvinnings- og sorteringsløsninger. Samtidig er det viktig å arbeide internasjonalt for å redusere mengdene miljøgifter som inngår i nye produkter som i sin tur blir avfall.

I en sirkulær økonomi skal gjenvunne materialer, også kalt sekundære råvarer, i størst mulig grad erstatte jomfruelige råvarer. Det kan være utfordrende å etablere gode markeder for en del av de sekundære råvarene. Manglende informasjon om miljøgiftinnhold kan bidra og bidrar til at bruksområdet for et sekundært materiale reduseres betydelig. Gjenvinningsprosesser der viktig informasjon ikke følger materialet kan også bidra til spredning av miljøgifter. Det er derfor viktig at informasjon som er tilgjengelig, for eksempel gjennom REACH og nasjonale produktregistre, også tilflyter de aktørene som gjenvinner og i neste omgang omsetter sekundære råvarer.

BOKS 11:

Sirkulær økonomi

Økt *ressurseffektivitet* er avgjørende for fortsatt samfunnsøkonomisk fremgang i en verden med begrensede ressurser. Det er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for å redusere miljøbelastningen. EU har dessuten som mål å legge til rette for et skifte fra et lineært bruk-og-kast-basert mønster for vekst til en *sirkulær økonomi* der ressursenes verdi utnyttes maksimalt ved at de forblir i økonomien også etter at et produkts levetid er over. EU-kommisjonen er i ferd med å utarbeide en handlingsplan om sirkulær økonomi. Sirkulær økonomi forutsetter reduserte avfallsmengder, økt materialgjenvinning, gjenbruk og økodesign. Det er derfor viktig at produkter i minst mulig grad inneholder miljøgifter som potensielt kan spres videre, og at det i mest mulig grad er mulig å skille ut komponenter med miljøgifter slik at det ikke følger materialstrømmene videre rundt.

Se EEA-rapport på www.miljostatus.no: <http://www.miljostatus.no/Tema/Miljostatus-i-Europa/Europeiske-rapporter/Vi-ma-gjore-mer-med-mindre/>

6. MINDRE MILJØGIFTER I INDUSTRI OG PROSESSER

Handlingspunkter:

- fortsatt streng praksis med tillatelser etter forurensningsloven
- følge opp substitusjonsplikten
- spre norsk kunnskap om produksjonsprosesser uten miljøgifter til andre land

Norge har vært tidlig ute med regulering av miljøgifter og vi har allerede et strengt regelverk med tillatelser etter forurensningsloven, samt at vi følger internasjonale reguleringer av utslipp, som for eksempel EUs industriutslippsdirektiv (IED-direktivet).

Punktutslipp av miljøgifter fra industri i Norge er redusert betydelig de siste 15-20 årene. For å nå det nasjonale målet om stans i utslipp av miljøgifter er det nødvendig å fortsette denne positive utviklingen. Det vil si at verdiskapningen i Norge i enda større grad må skje uten miljøgiftutslipp.

For å oppnå 2020-målet skal utslipp av prioriterte miljøgifter fra produksjonsprosesser ikke forekomme uten at det foreligger tungtveiende grunner. Utslipp av miljøgifter fra virksomheter skal kun tillates dersom dette går spesifikt frem av tillatelsen etter forurensningsloven eller hvis utslippene er så små at de må anses å være uten miljømessig betydning. Det kan bli behov for at industrien må foreta tilpasninger i sine prosesser etter hvert som nye miljøgifter identifiseres og det stilles krav til disse utslippene.

Strengt krav til utslipp av miljøgifter fra landbasert industri, petroleumsvirksomheten, akvakultur, avløp og andre sektorer er også viktig for at vi skal kunne oppnå kravene i vannforskriften.

Kjemikalier i bruk bør kunne overvåkes i miljøet og dette krever at de finnes analysemetoder som kan brukes også i biologisk materiale.

Arbeidsgiver har gjennom arbeidsmiljøloven og annet regelverk ansvar for å verne arbeidstakere mot eksponering av farlige kjemikalier. Ofte vil det være andre kjemikalier enn miljøgiftene som gir den største direkte helserisikoen på arbeidsplassen, f.eks. løsemidler, asbest, stoffer som påvirker luftveiene og lignende. Samtidig vil også eksponering for miljøgifter på arbeidsplassen kunne gi langsiktige alvorlige helseeffekter, og det arbeidsrelaterte regelverket er derfor et viktig verktøy for å redusere bruk og utslipp av miljøgifter fra

BOKS 12

Biologisk overvåking

Biologisk overvåking gir et mål på totalopptak og beskriver en eksponering gjennom å måle komponentene en person utsettes for eller metabolitter av disse i biologiske systemer, f. eks. i blod og urin. Selv om disse grenseverdiene i luft overholdes, kan eksponeringen til den enkelte arbeidstaker variere på grunn av ekstra opptak gjennom huden, individuelle forskjeller i opptak eller utskillelse, arbeidsvaner og personlig hygiene eller eksponering for bioakkumulerende stoff. I flere tilfeller er biologisk overvåking tatt i bruk i olje- og gassindustrien for å avgjøre og kvantifisere eksponering. Biomarkører for bly, benzen og kvikksølv er i rutinemessig bruk.

industri og bedrifter. Det er viktig med kunnskapsutvikling på dette området, da det er utfordrende å vurdere helserisiko for bioakkumulerende stoffer med mulige langtidsvirkninger og fastsette forsvarlige tiltaksverdier for arbeidsmiljøet. Vurdering av den enkelte arbeidstakers eksponering utføres hovedsakelig ved overvåking av luftkonsentrasjon i arbeidsmiljøet, men biologisk overvåking (biologisk monitorering) kan også gjøres for enkelte stoff, se boks 12.

Selv om industrien har oppnådd store reduksjoner av utslipp av miljøgifter, kan det fremdeles være en utfordring med utslipp fra enkelte bransjer og mindre virksomheter uten tillatelse etter forurensningsloven. Disse bransjene vil følges opp med vurdering av behovet for nye krav, økt informasjon og økt tilsyn. I den senere tiden har tillatelsene til tekstilbransjen blitt oppdatert med strengere krav til kjemikalier, og også krav til virksomheter som driver med opphugging av utrangerte offshoreinstallasjoner har blitt revidert. Andre bransjer miljømyndighetene følger tett videre er verftene, der utslipp av miljøgifter har vært en utfordring over mange år.

Miljømyndighetene jobber med å stille spesifikke krav til bly, nikkel og kadmium for aluminiumsbransjen. Enkelte anlegg har fortsatt betydelige utslipp av PAH. Ferrolegeringsbransjen har fremdeles ikke ubetydelige utslipp av miljøgifter til luft og vann. Tillatelsene til både aluminium og ferromanganbransjen er under revidering, med nye grenseverdier for prioriterte stoffer. I tillegg vil utvikling av nye produksjonsmetoder og bedre renseteknologi i industrien innebære at hva som er å anse som beste tilgjengelige teknikker i industriprosessene endres over tid. Dette kan igjen innebære innskjerping i grenseverdier for utslipp. Miljømyndighetene vil oppdatere tillatelsene for bedriftene i tråd med denne utviklingen.

I takt med samfunnsendringer etableres også nye virksomheter som krever vurderinger av tillatelser. Utslipp og bruk av miljøgifter fra eventuell slik ny virksomhet skal unngås og virksomhetene skal følges opp tett med kontroll og tilsyn.

Substitusjonsplikten i produktkontrollloven gjelder bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier, jf. også omtale i boks 10 i kapittel 5. Overfor industrien skal myndighetene legge vekt på å følge opp substitusjonsplikten slik at virksomheter tar i bruk mindre farlige alternativer til miljøgifter der disse stoffene ikke er forbudt. Dette vil være viktig for å fremme en overgang til produksjonsprosesser som i stadig mindre grad bruker miljøgifter. I slike sammenhenger bør det også vurderes eventuelle arbeidsmiljøkonsekvenser for berørte arbeidstakere, slik at substitusjonen sikrer både utfasing av miljøgifter og at substitusjonskjemikaliene heller ikke medfører andre eksponeringer og mulige negative helsekonsekvenser.

Miljømyndighetene stiller krav om substitusjon i tillatelser etter forurensningsloven til forurensende virksomhet (jf boks 10) og følger opp med tilsyn. Det vil videre bli vurdert tiltak for å få større grad av substitusjon av farlige stoffer i virksomhetene. For eksempel om det er behov for å følge opp substitusjonsplikten gjennom målrettede informasjonstiltak, for eksempel gjennom økt oppmerksomhet på visse bransjer, eller på små og mellomstore bedrifter med begrenset egen kompetanse.

Norge ligger langt fremme globalt i å benytte produksjonsprosesser uten bruk av miljøgifter. Norge bør søke å utnytte norsk kompetanse bedre på dette området i den internasjonale kjemikalieforvaltningen og i samarbeid med andre land.

7. MER MILJØGIFTSFRIE VALG I HANDEL OG HOS FORBRUKERE OG INNKJØPERE

Handlingspunkter:

- bidra til økt kunnskap i handelen og hos forbrukerne, bl.a. i samarbeid med myndighetene
- mer bruk av mulighetene for å få miljøinformasjon etter lovverk og regler
- bidra til økt omfang av miljømerkede produkter
- arbeide internasjonalt for at det blir innholdsdeklarasjoner for flere produkttyper som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier.

ØKT KUNNSKAP I HANDEL OG HOS FORBRUKER

Bedre kunnskap om helse- og miljøfarlige kjemikalier er nødvendig i flere bransjer. Mange små og mellomstore virksomheter har for liten kunnskap om innhold av miljøgifter i sine produkter. De kan ofte mangle nødvendig kompetanse om miljøregelverket. For forbrukere har handelsnæringen en særlig viktig rolle i å formidle miljøgiftsfrie alternativer i markedet. Handelen har også en viktig rolle i å videreformidle ønsker om miljøgiftsfrie produkter tilbake til produsenter og importører.

Det vil videreføres samarbeid mellom myndigheter og næringslivet for å fremme kunnskaper om produkter med innhold av miljøgifter og andre helse- og miljøfarlige kjemikalier. Det pågår samarbeid med bransjer innen leketøy, bygg, tekstiler og sportsutstyr. Det er også jevnlig kontaktmøter mellom myndighetene og bransjeorganisasjoner som Virke og Norsk Industri og dialoger med forbrukerorganisasjoner. I forbindelse med tilsynsaksjoner er det tett oppfølging av importører og forhandlere. Leketøy, barneprodukter og EE-produkter er blant prioriterte områder for tilsyn. Videre satsing på initiativer som er satt i gang i bransjene vil både kunne fremme miljøgiftsfrie produkter og økt materialgjenvinning.

Kunnskap om miljøgifter hos forbrukere og hos innkjøpere i næringsliv og offentlig virksomhet er avgjørende for å kunne ta bevisste og miljøvennlige valg, og for å sikre riktig håndtering og utsortering av farlige avfallsfraksjoner. Sammen med myndighetenes regulering og kontroll, kan press fra kunnskapsrike forbrukere, i samspill med initiativ fra samfunnsansvarlige bedrifter og offentlige virksomheter, på lenger sikt bidra til å fase ut bruk av miljøgifter i produkter.

Det gjøres et stort arbeid for å kartlegge risikofaktorer i arbeidslivet, og Nasjonalt overvåkningssystem for arbeidsmiljø og helse er et viktig verktøy for økt kunnskap. For å legge til rette for risikoreduserende tiltak er det av stor betydning at denne informasjonen så langt som mulig deles videre med virksomheter og arbeidstakere.

Å heve kunnskapen hos forbrukerne er bra for oss som forbrukere og bra for samfunnet. Flere undersøkelser tyder på at norske forbrukeres kunnskap om miljøgifter i varene de kjøper er begrenset. Det er derfor gunstig med informasjon som kan bidra til å øke kunnskapen om gode miljøvalg. Eksempler på tiltak for å heve kunnskapsnivået er informasjonskampanjer som Forbrukerrådets hormonsjekk-kampanje fra 2011, bruk av Forbrukerrådets hormonsjekk-app for mobiltelefoner¹⁰ eller videreutviklingen av nettstedet med lett tilgjengelig informasjon om miljøgifter. På nettstedet www.erdetfarlig.no kan forbrukere finne informasjon om hvilke

¹⁰ https://nb-no.facebook.com/forbrukerradet/app_232823706764844 og <http://www.forbrukerradet.no/forside/presse/pressemeldinger/hormonsjekk-praktiske-sp%C3%B8rsm%C3%A5l-og-svar>

produkter som inneholder miljøgifter, og hvilke produkter som er de mest miljøvennlige.¹¹ Også www.miljostatus.no er en sentral kilde til informasjon om miljøgifter. Matportalen.no presenterer forbrukerrettet informasjon om mat og helse. Her samles alle advarsler og kostråd til forbrukere, og matportalen har en egen side om miljøgifter i matvarer. Det vil være formålstjenlig å videreutvikle og markedsføre disse nettstedene for å sikre at de i praksis forblir et nyttig verktøy for målgruppene og forbedres ytterligere fremover.

ØKT OPPFØLGING AV KUNNSKAPSLIKT OG ØKT BRUK AV INFORMASJONSRETTIGHETER

Ifølge miljøinformasjonsloven har virksomheter plikt til å ha kunnskap om produksjonsprosesser og innholdet i produkter som brukes og omsettes i Norge og som kan føre til en ikke ubetydelig påvirkning på miljøet. Ifølge loven, har folk krav på informasjon om dette. Ifølge produktkontrollloven har den som produserer eller innfører et produkt plikt til å skaffe seg nødvendig kunnskap for å kunne vurdere om produktet kan føre til helseskade eller miljøforstyrrelse. Ifølge loven har folk også rett til informasjon fra forhandler, produsent og/eller importør om et produkt inneholder komponenter eller egenskaper som kan føre til helseskade eller miljøforstyrrelse, hvilke komponenter eller egenskaper dette er, og hvordan produktet må håndteres for å unngå slik virkning. Folk kan spørre i butikken hvor de handler eller kan spørre leverandør, produsent eller importør. Dersom de ikke kan svare selv, har disse plikt til å undersøke ett ledd bakover i leveringskjeden for deg. Det er satt tidsfrister¹² for hvor lang tid de kan bruke på å svare deg.¹³

Kandidatlisten i REACH er en liste med stoffer som er identifisert som særlig bekymringsfulle og som er aktuelle for streng regulering (*SVHC- substances of very high concern*). Dette omfatter både svært miljøskadelige og svært helseskadelige stoffer, og andre som for eksempel hormonforstyrrende stoffer. Stoffer som er ført opp på kandidatlisten kan underlegges krav om godkjenning under REACH eller forbys hvis bruken utgjør en risiko. Hvis produkter inneholder høyere konsentrasjoner enn 0,1% av SVHC-stoffer, skal myndigheter og andre i produksjonskjeden informeres. Der et produkt består av flere deler, som f.eks. en jakke med knapper eller glidelås, har det vært uenighet om denne 0,1%-grensen gjelder for hele produktet samlet eller for hver enkelt bestanddel. Flere land, blant annet Norge, har ment at grensen måtte gjelde for hver enkelt bestanddel. Norge har deltatt aktivt til støtte for vårt syn i en rettssak om dette i EU-domstolen nylig. Domstolens avgjørelse gikk i favør av Norges fortolkning¹⁴. Dette gir mer, og bedre, informasjon om farlige stoffer i produkter, noe som også vil komme forbrukerne til gode. Det er også viktig at domstolen slår fast at informasjonsplikten ligger hos importøren til EU/EØS-området av et slikt sammensatt produkt. Det gjør det lettere å håndheve regelverket.

¹¹ Se også danskenes <http://tjekkemien.dk>

¹² Ifølge miljøinfo-loven § 17 fjerde ledd, så er fristene: snarest mulig og senest innen 1 måned etter at krav om informasjon er mottatt, med mindre det er uforholdsmessig byrdefullt, da 2 måneder. Se også produktkontrollloven § 10 sjette ledd, som viser til § 18 og sier den gjelder tilsvarende så langt det passer. Det vil si i praksis samme frister etter begge lovene.

¹³ Se også: <http://www.erdetfarlig.no/info/kontakt-prodforh/> for informasjon om hvordan man kan benytte seg av informasjonsrettighetene sine.

¹⁴ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130d5c9f2d05cc2a640d2855f8c2b78fb243.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Oc38Oe0?text=&docid=167286&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=544506>

Det er en viktig informasjonsplikt knyttet til innhold av stoffer på kandidatlisten ved at brukere og kjøpere skal informeres om innhold av slike stoffer i produktene. Dette er dermed også et virkemiddel for at forbrukere skal kunne få kunnskap om innholdet i produktene de kjøper. Informasjonsplikten for kandidatlistestoffene utfyller også de brede informasjonspliktene som følger av produktkontrollloven og miljøinformasjonsloven.

BOKS 13

Informasjon om kjemikalier i produkter

Alle har rett til å få informasjon om helse- og miljøeffekter som bruk eller utslipp av kjemikalier kan gi. I Norge er denne rettigheten nedfelt i flere lovverk, blant annet produktkontrollloven, EUs kjemikalierregelverk (REACH) som er gjennomført i produktforskriften og miljøinformasjonsloven.

En rekke vanlige produkter kan inneholde kjemikalier som kan medføre risiko for helse eller miljø, for eksempel klær, møbler, byggevarer, elektronikk, smykker og barneprodukter.

Produktkontrollloven fastslår blant annet at alle har rett til å få informasjon:

- om produktet, eller komponenter i det, har helse- og miljøfarlige egenskaper
- hvilke komponenter eller egenskaper dette gjelder
- hvordan produktet må håndteres for å unngå helse- og miljøskade
- vesentlige helseskader eller miljøforstyrrelser forårsaket av produksjon og distribusjon av produktet
- hvem som er produsent eller importør av produktet

Den norske miljøinformasjonsloven fra 2004 innførte nye plikter for private virksomheter til å gi ut miljøinformasjon på forespørsel fra borgerne. Alle næringer er omfattet av loven, både industriell produksjon og tjenesteproduksjon, så vel som næringer innen jord- og skogbruk. Miljøinformasjonsloven gir borgerne rett til å kreve informasjon om alt fra produksjonsprosesser til innholdet i de produktene som brukes og selges. Privat virksomhet plikter å svare så raskt som mulig, og senest innen en måned. Loven utvider også borgernes rett til å få informasjon om miljøkonsekvenser av offentlige organers virksomhet og avgjørelser. Kravet kan rettes både mot statlige, fylkeskommunale og kommunale organer. Folk skal både få vite om det offentlige følger opp egne målsettinger om miljøvennlig drift, og de har krav på opplysninger om miljøkonsekvenser av det offentliges avgjørelser og forvaltning. På forespørsler rettet til offentlig virksomhet, skal det bli gitt svar så raskt som mulig og senest innen 15 dager.

Informasjonskrav for stoffer på kandidatlisten i REACH¹⁵

Det er egne informasjonskrav for kandidatlistestoffene som finnes i alminnelige varer – både for bearbejdede varer (*artikler*) og for stoffer som omsettes i en kjemisk blanding. De viktigste reglene er:

- leverandører av *artikler* skal videreformidle informasjon til sine kunder hvis artikkelen inneholder over 0,1 % av et stoff på kandidatlisten. Yrkesmessige brukere skal alltid få opplysningene. Forbrukere skal få opplysningene hvis de ber om dem, innen en tidsfrist på 45 dager.
- produsenter og importører av artikler som inneholder kandidatlistestoffer skal melde inn stoffene til EUs kjemikaliebyrå ECHA hvis artiklene inneholder over 0,1% av et kandidatlistestoff og stoffet finnes i artiklene i mengder over 1 tonn per år.
- leverandører av kjemiske stoffer og blandinger har plikt til å levere sikkerhetsdatablad til sine kunder hvis blandingen inneholder stoff fra kandidatlisten.

Kilde: Miljødirektoratet

¹⁵ http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Kjemikalier/Kjemikalierregelverk/Kjemikalierregelverket_REACH/Godkjenningssystemet/Kandidatlista_i_REACH/

Myndighetene ønsker at disse reglene om rett til informasjon blir brukt aktivt av befolkningen. Informasjonsrettighetene har som hensikt å sette forbrukerne i stand til å vurdere mulige miljø- og helseeffekter av prosesser og produkter. Det skal gjøre det mulig for oss å foreta informerte valg som beskytter mot helse- og miljøskade, og også kunne påvirke offentlige og private beslutningstakere i miljøspørsmål. Dette kan være særlig relevant for importerte produkter som kan inneholde farlige stoffer eller kan ha vært belastende for miljøet der de kommer fra. Økt oppfølging av kunnskapsplikt gjør det lettere for forbrukerne å få nødvendig informasjon, og økt bruk av informasjonsrettighetene bidrar til å styrke virksomhetenes oppfølging av kunnskapsplikten. Det vil derfor arbeides videre med å øke oppfølgingen av virksomhetenes kunnskapsplikt og å fremme økt bruk av de informasjonsrettighetene forbrukerne har.

BIDRA TIL ØKT OMFANG AV MILJØMERKEDE PRODUKTER

Svanemerket, det offisielle miljømerket i Norden, er et godt eksempel på en *frivillig* merkeordning som hjelper forbrukere og profesjonelle innkjøpere til å ta hensyn til miljø i sine kjøpsvalg. Forbrukere som velger Svanemerkede produkter og tjenester kan være trygge på at de velger bort miljøgifter. Det er strenge kriterier som skal oppfylles for å få Svanemerket, inkludert svært strenge kriterier knyttet til helse- og miljøfarlige stoffer. Kriteriene går lenger enn krav i regelverket og utelukker også stoffer på bakgrunn av begrunnet mistanke ut fra føre-vår-prinsippet. Det er tatt hensyn til hele produksjonskjeden fra råvare til avfall – og ikke bare til hva som er i selve sluttproduktet. Svanemerket er et verktøy for produsenter til å kutte bruken av miljøgifter og et verktøy for forbrukere og innkjøpere for å ta de beste miljøvalgene. Stiftelsen Miljømerking i Norge forvalter Svanemerket og EUs miljømerke (EU Ecolabel, ofte kalt "Blomsten") og gir informasjon om miljømerkede produkter.¹⁶ Hovedfortrinnene for Svanemerket er at det kommuniserer godt til forbrukeren, at det er enkelt å forholde seg til og at ulike miljøhensyn er inkludert i kriteriene som må være oppfylt for å få merket. Også EUs miljømerke er et tilsvarende godt miljøvalg for forbrukere og innkjøpere. Når det gjelder miljøgifter, er Svanemerket og EU Ecolabel de mest relevante frivillige merkeordningene.

Det finnes i tillegg en lang rekke med ulike merkeordninger for vanlige forbrukerprodukter, som er knyttet til særlige egenskaper ved produktene og produksjonen, som for eksempel sunne matvalg, energibruk, økologisk produksjon osv. For at merkeordninger skal fungere best mulig, må forbrukerne vite hva de ulike merkene står for, og informasjon om de ulike ordningene må være lett tilgjengelig. På Matportalen (www.matportalen.no) finnes det informasjon om merking av mat. Forbrukerrådet har en oversikt som gir informasjon om de vanligste merkeordningene i norske dagligvarebutikker: <http://www.forbrukerradet.no/merkeoversikten>.

Det arbeides videre med tiltak som kan bidra til å heve kunnskapen og bevisstheten om miljømerkene. Svanemerkede produkter er spesielt viktige i denne sammenheng og det bør arbeides for å øke antall svanemerkede produkter og for å få forbrukerne til å velge disse. Større etterspørsel etter miljømerkede produkter kan gjøre miljøprestasjon til et konkurransefortrinn i markedet. Økt andel miljømerkede produkter i handelen vil bidra til å fase ut bruk av miljøfarlige stoffer.

¹⁶ Se <http://www.svanemerket.no/>, <http://www.svanemerket.no/blomsten/> og http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/index_en.htm

En del merkeordninger er frivillige, som for eksempel Svanemerket. Slike merkeordninger brukes gjerne for å fremme "de beste i klassen" innenfor bestemte kategorier. På den andre siden har man de pliktige merkeordningene, som alle må rette seg etter, og som gjerne har fokus på innhold som kan ha alvorlige konsekvenser. CE-merking¹⁷ og faremerking¹⁸ av produkter er eksempler på lovpålagte, pliktige merkeordninger. Helse- og miljøfarlige stoffer og stoffblandinger har i mange år vært underlagt strenge krav til faremerking. Eksempler på dette er maling, løsemidler, rensmidler og andre typer kjemikalier. Mange slike kjemiske produkter skal merkes med både faresymboler og tydelig tekst på norsk.

For visse typer forbrukerprodukter er det plikt til å ha en detaljert innholdsdeklarasjon som viser hva produktet inneholder, og også en indikasjon av mengder ved at ingredienser skal listes i mengderekkfølge. Dette gjelder i dag for ferdigpakkete matvarer og for kosmetikk og kroppspeieprodukter som sminke, deodoranter, sjampo og hudkrem. Kravet om slik detaljert innholdsfortegnelse følger av EØS-regelverk, og er pliktig for alle produkter av disse typene. Det er også lignende krav for vaske- og rengjøringsmidler gjennom vaskemiddelforordningen.

Det må arbeides for at det stilles strengere krav til informasjon om stoffer i produkter som importeres til EU/EØS området, inkludert å arbeide for innholdsdeklarasjoner for flere produktgrupper som inneholder miljøgifter. Stortinget har bedt Regjeringen arbeide internasjonalt for at alle produkter som inneholder skadelige kjemikalier, skal ha en innholdsdeklarasjon som viser hvilke stoffer og mengden av disse som produktene inneholder.¹⁹ Dette vil bli fulgt opp i det internasjonale arbeidet på kjemikaliefeltet. Det er krav i REACH at produsenter og importører av artikler skal gi informasjon til ECHA om innhold av kandidatlistestoffer, jf boks 13. Det vil vurderes muligheter for at slik informasjon blir bedre kjent og brukt aktivt til å gi forbrukere kunnskap om innholdet i produktene de kjøper. Videre støtter Norge, gjennom sin deltakelse i den globale kjemikaliestrategien SAICM (jf. boks 7), programmet Kjemikalier i produkter (CiP). Programmet ledes av FNs miljøprogram UNEP og har analysert behovet for å forbedre tilgangen til informasjon om kjemikalier i produkter. Arbeidet har vært konsentrert om produkter innenfor elektronikk, leketøy, bygningsmaterialer og tekstiler. UNEP ser nå på hvordan informasjonstilgangen kan bedres for alle berørte grupper. Norge vil følge dette arbeidet og se på videre utviklingsmuligheter.

OFFENTLIG SEKTOR

Offentlig sektor kjøper varer og tjenester for rundt 400 milliarder kroner årlig. Lov om offentlige anskaffelser § 6 forplikter statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter og offentligrettslige organer under planlegging av anskaffelser å ta hensyn til miljømessige konsekvenser av anskaffelsen. Det norske regelverket for offentlige anskaffelser er under revisjon og skal erstattes av et samlet nytt regelverk fra våren 2016. Nytt norsk regelverk vil innlemme EUs reviderte anskaffelsesdirektiver i norsk rett. De nye direktivene åpner blant

¹⁷ Hva betyr CE-merket : <https://www.standard.no/standardisering/ce-merking/>

¹⁸ Se mer: <http://www.erdetfarlig.no/Artikler/faremerking/>

¹⁹ Vedtak ifm. behandling i Stortinget av innstilling fra energi- og miljøkomiteen vedrørende representantforslagene Dok 8:87 S (2013-2014) og dok 8:104 S (2013-2014).
<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=60221>

annet for økt handlingsrom for å ta miljøhensyn i anskaffelsesprosessen, og gjør det også enklere. Oppdragsgivere kan kreve miljømerkede produkter, legge vekt på miljøaspekter utover varens kvalitet, slik som produksjonsforhold og miljøbelastning i produktets livsløp, og vektlegge miljø som kriterium i tillegg til pris ved tildeling av kontrakt.

Det offentliges anskaffelser kan bidra til å fremme rammebetingelsene for leverandører av produkter, tjenester og løsninger uten miljøgifter eller med lavt innhold av miljøgifter. Anskaffelsesprosessen gir også oppdragsgivere som ønsker anledning til å gå lengre eller stille andre krav enn det minimum som følger av kjemikalierregelverket, blant annet gjennom bevisst bruk av substitusjonsprinsippet (jf boks 10) og myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter (jf. boks 2).

8. MINDRE MILJØGIFTER FRA AVFALL

Handlingspunkter:

- øke innsamlingen av farlig avfall ytterligere og sikre forsvarlig håndtering
- hindre spredning av miljøgifter fra behandling av avfall
- sikre forsvarlig behandling av nye typer farlig avfall
- minske mengdene farlig avfall som genereres

Det genereres i dag betydelige mengder avfall som inneholder miljøgifter. For at 2020-målet om stans i utslipp skal nås, er det avgjørende at avfallet med miljøgifter behandles på en miljømessig forsvarlig måte. Det vil si at miljøgifter fra avfallet ikke slippes ut til mennesker eller til miljøet.

Når avfall inneholder farlige stoffer over visse grenser, er det å anse som *farlig avfall* som reguleres gjennom strenge krav i avfallsforskriften. Grenseverdiene for når avfall regnes som farlig er dermed tett knyttet til kjemikalierregelverkets klassifiseringer av stoffer som farlig.

Andelen farlig avfall som går til ukjent håndtering har gradvis blitt redusert, og lå på fem prosent i 2013. Det antas at en betydelig del får en miljømessig akseptabel behandling gjennom avfallssystemet for vanlig avfall. Myndighetene vil arbeide for å øke innsamlingen av farlig avfall ytterligere slik at minst mulig går til ukjent håndtering.

Avfall med farlige stoffer samles blant annet inn gjennom de etablerte retursystemene for ulike typer avfall, f.eks. gjennom retursystemene for elektrisk og elektronisk avfall (EE-avfall), kasserte kjøretøy og batterier. Disse ordningene følges opp i årene som kommer. For eksempel har endringer i regelverket for EE-avfall vært på høring våren 2015. Det er også foreslått endringer i kapittel 11 i avfallsforskriften for blant annet å øke innsamlingen av farlig avfall fra husholdninger.

For å øke innsamlingen av avfall som kan inneholde miljøgifter og sikre en miljømessig god behandling av avfallet, er det avgjørende med kravstilling i forskrifter og tillatelser, tilsyn, samt strenge reaksjoner på lovbrudd. Det vil være særlig oppmerksomhet rettet mot bransjer der det fortsatt er farlig avfall med ukjent håndtering. I tillegg vil miljømyndighetene prioritere bransjer der det er særlig viktig med sikker håndtering av avfallet, som for eksempel petroleumssektoren og virksomheter som håndterer farlig avfall. Tilsvarende er det viktig at behandling av avfall som inneholder miljøfarlige stoffer skjer på en forsvarlig måte. Det gjelder både ved gjenvinning og ved sluttbehandling av avfall.

Det finnes nasjonal behandlingsskapasitet for mesteparten av det farlige avfallet som genereres i Norge. Det er viktig at det også i fremtiden sikres tilstrekkelig nasjonal behandlingsskapasitet for farlig avfall. I dag behandles uorganisk farlig avfall i hovedsak på NOAH Langøya. Noe legges også på bedriftsinterne deponier. Det er en viktig oppgave å sikre at det finnes nye behandlingssløsninger når deponiet på Langøya er fylt opp. Det er i utgangspunktet industriens oppgave å finne løsninger for behandlingen av sitt farlige avfall, men myndighetene har et ansvar for å finne virkemidler for å oppnå nasjonale mål om behandling av farlig avfall. Miljødirektoratet skal derfor utrede ulike lokaliseringer for et nytt nasjonalt anlegg for mottak av farlig avfall. En slik utredning vil gi et grunnlag for aktører i markedet som vil påta seg ansvar for å etablere og å drive et deponi for farlig avfall.

Organisk farlig avfall forbrennes i sementovnene til Norcem, dersom det ikke behandles internt hos avfallsprodusent, eller eksporteres til godkjente avfallsforbrenningsanlegg for farlig avfall i utlandet.

Avfall som ikke leveres til godkjent håndtering, men ender opp som forsøpling, kan bidra til å spre miljøgifter som finnes i avfallet. Når det føres til havet og ender opp som marin forsøpling, kan spredningen av miljøgifter bli betydelig. Dette gjelder spesielt for ulike typer plastavfall som har lang nedbrytningstid og som kan fragmenteres til mikroplast. Det er viktig å ta hensyn også til slike utslippkilder for å redusere belastningen fra miljøgifter i det marine miljøet. For å styrke arbeidet mot marin forsøpling, og som grunnlag for å prioritere tiltak, utarbeider Miljødirektoratet nå en overordnet tiltaksanalyse. FNs miljøforsamling (UNEA) vedtok i 2014 en resolusjon om marin plastforsøpling og mikroplast, basert på et forslag fra Norge. Et av tiltakene som ble vedtatt er gjennomføring av et studie om marin plastforsøpling og mikroplast, herunder om kilder og mulige tiltak for å redusere tilførsel og nivå av mikroplast i havmiljøet. Norge har allokert 1 million USD av samarbeidsavtalen med FNs miljøprogram til dette arbeidet, og bidrar også med faglig ekspertise. Studiet med forslag til tiltak skal legges fram på neste UNEA i 2016.

BOKS 14

Mikroplast

Plast i det marine miljø kan brytes ned til såkalt mikroplast. Mikroplast kan bidra til økt akkumulering av miljøgifter i ulike organismer. Mikroplast kan komme fra flere ulike kilder, både ved utvasking av slitasjepartikler fra veitrafikk (bildekk), fra forsøpling med plastartikler og fra direkte utslipp gjennom vaskevann og lignende fra vask av syntetiske tekstiler (tøyslitasje) og forskjellige produkter som rengjøringsmidler eller tannkrem. I tillegg til at platen i seg selv ofte er tilsatt miljøgifter i form av mykgjørere og liknende, vil platen også binde til seg organiske miljøgifter fra sjøvann og sedimenter. Plast og mikroplast kan derfor bidra til transport og spredning av miljøgifter. Miljømyndighetene vil arbeide for å få mer kunnskap om denne spredningsveien for miljøgifter og betydningen av denne.

Avfall kan utnyttes som en ressurs gjennom ombruk eller materialgjenvinning. For at gjenvinning av avfall ikke skal føre til økt spredning av miljøgifter, er det viktig å utvikle veiledere for når ombruk og materialgjenvinning av slikt avfall bør tillates og hvilke fraksjoner som ikke egner seg til gjenbruk. For eksempel har en kartlegging av innholdet av miljøgifter i datakretskort, plast og tekstiler i kasserte kjøretøy vist at slike komponenter kan ha innhold av miljøgifter som gjør dem uegnet for materialgjenvinning. Det kan være nødvendig å stille nye og skjerpede krav til ulike aktører for å sikre at miljøgifter herfra ikke havner på avveie.

Det er også viktig at arbeidstakere som arbeider med avfall ikke utsettes for miljøgifter når de behandler avfallet.

Utslipp fra avfallsdeponier kan inneholde miljøgifter som kan gi en negativ miljøeffekt. Gamle deponier kan lekke ut miljøgifter og andre forurensende stoffer i mange tiår etter at driften er opphørt. Det er derfor viktig å overvåke avrenningen og utlekking fra deponiene og gjennomføre tiltak som sikrer en reduksjon i utslippene over tid. Det er nødvendig å øke kunnskapen om slike utslipp. Kunnskapen må brukes til å vurdere om det er behov for å skjerpe grensene for hva som kan slippes ut. Vi har i dag i noen grad kunnskap om miljøgifter som er løst i vann, men vi vet lite om mange prioriterte miljøgifter som slippes ut med

partikler. Noen miljøgifter kan også lekke ut til luft via deponigass, for eksempel kvikksølv. For å få mer kunnskap om dette, er det ønskelig med mer kunnskap om deponigassers sammensetning. Det er også behov for å få en bedre oversikt over mulige utslipp av miljøgifter fra annen avfallsbehandling.

For noen miljøgifter er avløpet også en viktig utslippsskilde på grunn av utslipp til avløpet av miljøgifter fra bruk av kosmetikk og kroppspfleieprodukter, medisinbruk, vask av tekstiler, rengjøring av bygg, avrenning fra veier og biler, utslipp fra næringsvirksomheter, m.v. Avløpsvann bør så langt som mulig ikke tilføres miljøgifter. Dette krever blant annet at kommuner har tilstrekkelig kompetanse om og setter krav til hva industrivirksomheter kan slippe på til kommunalt avløpsnett. Vi har behov for ytterligere kunnskap om innhold og mengder av organiske miljøgifter i avløpsvann og slam. Bedre kunnskap om organiske miljøgifter i avløpsvann og -slam vil gi mulighet til å arbeide målrettet med å minimere påslippet av miljøgifter til kommunalt nett. Det er viktig å hindre tilførsler av miljøgifter til slam via avløpsvann for å hindre mulig miljørisiko ved bruk av slam fra renseanlegg som jordforbedringsmiddel.

I dag inneholder de vanlige avfallsstrømmene en rekke produkter med miljøgifter i så lave konsentrasjoner at de ikke defineres som farlig avfall. Det dukker også stadig opp nye produkter og stoffer som har egenskaper som gjør dem til farlig avfall. Det er særlig kjemikalierregelverket som er hovedvirkemiddel for å forebygge at miljøgifter ender opp i avfall. Miljømyndighetene arbeider for å identifisere nye typer avfall med miljøgifter og sikre at disse avfallstypene tas hånd om på en forsvarlig måte.

9. BEDRE TILSYN OG KONTROLL

Handlingspunkter:

- effektivt og enhetlig tilsyn
- økt tilsyn med miljøgifter i forbrukerprodukter
- særlig føre tilsyn med produkter som gir eksponering for barn og gravide

Det er viktig at eksisterende regelverk som påvirker bruk og utslipp av miljøgifter overholdes for å kunne redusere, eller helt stanse, utslipp av miljøgifter der det er mulig, i tråd med 2020-målet for miljøgifter. For å sikre etterlevelse av regelverkene må det føres tilsyn med blant annet industrivirksomheter, petroleumssektoren, importører, eksportører, forhandlere av varer, avfallsprodusenter og -behandlere og eksportører av farlig avfall. Et effektivt tilsyn er nødvendig for å forebygge og sikre en forsvarlig og lovlig håndtering av miljøgifter og forebygge ulovlige utslipp. I praksis har tilsyn og kontroll vist seg å være effektive instrumenter. Særlig på produktområdet er det ofte kun myndighetenes kontroll som vil avsløre overtredelser av regelverket. Dersom overtredelser oppdages ved utøvelse av tilsyn er det viktig at det gis klare signaler om å rette opp de ulovlige forholdene. Sytti årsverk hos Miljødirektoratet og Fylkesmannen går til tilsyn etter produkt- og forurensningsregelverket. Tilsynet er risikobasert og det utarbeides treårige tilsynsplaner basert på tilgjengelig kunnskap om sannsynlighet for lovbrudd og konsekvens ved et eventuelt lovbrudd.

Tilsynsmyndighetene på miljøgiftsområdet er fordelt på flere etater og skal arbeide videre for godt samarbeid og enhetlig praksis. For å sikre dette er det utarbeidet felles kvalitets- og styringsdokumenter og det samarbeides godt om enhetlig tilsynspraksis og viktige satsingsområder.

BOKS 15

Kort om ansvarsfordeling og roller til ulike statlige tilsynsetater

Miljødirektoratet har ansvar for det ytre miljø og følger opp og fører tilsyn med forurensning, helse- og miljøfarlige kjemikalier, produkter og avfall. Når det gjelder produkter har Miljødirektoratet et særlig ansvar for kjemiske egenskaper.

Direktoratet for samfunnsikkerhet og beredskap har ansvar for brann- og elsikkerhet og følger opp og fører tilsyn med håndtering av brannfarlig, eksplosjonsfarlig, trykkutsatt og reaksjonsfarlige kjemikalier og produkter. Når det gjelder produkter har direktoratet et særlig ansvar for fysiske og/eller mekaniske egenskaper, termiske og brannegenskaper.

Arbeidstilsynet har ansvar for det indre miljø og følger opp og fører tilsyn med helseskadelige kjemikalier og produkter til yrkesmessig bruk.

Mattilsynet har ansvar for mattrygghet og forbrukerhensyn i matproduksjonskjeden. Mattilsynet følger opp og fører tilsyn med mat, drikkevann, matkontaktmaterialer, plantevernmidler, gjødsel- og jordforbedringsmidler, kosmetikk, kroppspfleieprodukter og visse legemidler.

Opplæring og samarbeid med næringene er også et viktig virkemiddel for å forbedre etterlevelsen av regelverk på feltet.

I årene som kommer skal det fortsatt være et effektivt, treffsikkert, og systematisk tilsyn. Tilsynsarbeidet skal være risikobasert og myndighetene skal velge ut virksomheter for tilsyn basert både på en vurdering av sannsynligheten for regelbrudd og på en vurdering av konsekvensen av regelbruddet. Kartlegging av miljøgifter i produkter er viktig for å øke kunnskapen slik at tiltak kan settes inn der det betyr mest.

Tilsynsmyndighetene utarbeider tilsynsplaner som sikrer oppfølging av særlig risikoutsatte bransjer og produkttyper. I tillegg gjennomføres det tilsyn etter innføring av nytt regelverk for å bygge kunnskap og sikre etterlevelse. Overvåking vil også kunne avdekke overskridelser av grenseverdier og brudd på regelverk.

Tilsyn er en viktig del av miljømyndighetenes arbeid med avfall som kan inneholde miljøgifter. Flere behandlingsanlegg for farlig avfall har mistet sin tillatelse og blitt politianmeldt for brudd på regelverket eller tillatelsen de senere årene. En del avfall blir eksportert for gjenvinning eller behandling i utlandet. Eksport og import av avfall er et prioritert område for tilsyn. For å få bedre verktøy for å hindre ulovlig eksport av avfall har Stortinget vedtatt flere lovendringer, som blant annet gjør forsøk på ulovlig eksport forbudt og som øker straffesammene betydelig. Miljødirektoratet har også utviklet et elektronisk system for deklarerer av farlig og radioaktivt avfall. Dette ble tatt i bruk våren 2015, og vil gjøre hverdagen enklere for næringslivet i tillegg til å gi myndighetene bedre muligheter for å spore farlig avfall gjennom behandlingsskjeden.

Det er godt dokumentert at eksponeringer for miljøgifter ofte er høyere hos arbeidstakere enn hos normalbefolkningen. Det er derfor et behov for overvåking av arbeidsmiljøet for å identifisere, kontrollere og forebygge mulige helsefarer på arbeidsplassen. Som følge av dette vil Arbeidstilsynet inkludere vurderinger av behov for biologiske grenseverdier i sitt grenseverdiarbeid. Særlig gjelder dette for bioakkumulerende stoffer der det foreligger tilstrekkelig kunnskap. I tillegg fører Arbeidstilsynet tilsyn med kjemikalier på norske arbeidsplasser, og noen av disse kjemikalierne har også egenskaper som gjør at de faller inn under betegnelsen miljøgifter.

For å tilstrebe en situasjon der det kun er trygge matvarer og trygt drikkevann som når frem til forbrukerne, er det viktig å ha gode interne kontrollrutiner hos matprodusentene og vannverk og et godt tilsyn som verifiserer at virksomhetene følger kravene. Det er også viktig med god overvåking av alt drikkevann og all mat, herunder sjømaten. Det er et omfattende og detaljert felles EØS-regelverk om næringsmidler og næringsmiddelkontroll. Regelverk og tilsyn i Norge skal bidra til at matvarer ikke er tilgjengelig i handelen dersom de inneholder nivå av miljøgifter som overstiger EUs øvre grenseverdier. Et godt overvåkningsregime er viktig for å verifisere at dette fungerer, samt følge utviklingen over tid.

Det er langt bedre kontroll på bruk av miljøgifter og andre helse- og miljøfarlige kjemikalier i Europa enn ellers i verden. Det er derfor særlig behov for kontroll og tilsyn med de produktene som produseres utenfor EØS-området. Det vil også bli vurdert muligheter og behov for bedre samarbeid mellom de berørte myndighetene for at tilsynet blir bedre. Blant annet har miljømyndighetene og Tollvesenet et samarbeid når det gjelder grensekontroll, for eksempel når det gjelder import av produkter og eksport av avfall. Også på tilsynsområdet er det viktig å samarbeide internasjonalt. Norge deltar aktivt i samarbeidsfora på tilsynsområdet

i EU, og bør også fortsatt delta i samarbeidsprosjekter og i bistandsprosjekter for å bidra til å redusere bruk og utslipp av miljøgifter.

Den nye kosmetikkforordningen som trådte i kraft i 2013, pålegger medlemslandene å føre tilsyn på kosmetikkområdet. Forordningen er innlemmet i EØS-avtalen. Det er kommet i drift et felles europeisk kosmetikkregister der alle produktene må være innmeldt med omfattende opplysninger før de kan omsettes til forbrukerne. Dette nye registeret vil gjøre tilsynet mer effektivt. Europakommisjonen legger opp til at medlemslandene samarbeider nært om tilsyn, blant annet gjennom koordinerte felles kontrollprosjekter (frivillig deltakelse). Mattilsynet deltar i dette europeiske samarbeidet.

Arbeidet med stikkprøvekontroller og analyse av produkter er viktig. Produkttyper som er de viktigste eksponeringskildene for barn og fostre vil fortsatt bli høyt prioritert. Dette gjelder ikke bare for produkttyper som er særlig rettet mot barn, som leketøy og barnetøy, men også utslipp fra forskjellige hverdagsprodukter og interiørprodukter som kan være vesentlige eksponeringskilder i barns og fostres omgivelser. Økt kontroll gir økt mulighet til å stanse uønskede produkter. Egne analyser fra tilsynsmyndighetenes side er også viktig for å kunne etterprøve industriens opplysninger og for å avdekke forbudte produkter.

Kontroller der det avdekkes brudd på regelverket skal følges opp med frister for å rette opp forholdene. Det reageres strengt på alvorlige og gjentatte brudd med oppfølgende tilsyn og varsel om tvangsmulkt. Anmeldelse vil vurderes ved alle tilsyn der det avdekkes alvorlige lovbrudd.

Ved mindre alvorlige lovbrudd kan det være behov for andre typer sanksjoner. Miljømyndighetene arbeider derfor med innføring av en ny hjemmel i produktkontrollloven som gir adgang til å ta overtredelsesgebyr, jf. bestemmelsen om overtredelsesgebyr i folkehelseslovens § 17. Tanken er at de mindre alvorlige bruddene heller effektivt kan håndteres av forvaltningen med overtredelsesgebyr, mens de mest alvorlige sakene fremdeles skal håndteres av politi og påtalemyndighet.

Økt tilsyn og kontroll er i tillegg en nyttig anledning til å kunne videreformidle opplysning om regelverk, informasjonskilder, informasjonsplikter og lignende fra myndighetene til bransjene.

BOKS 16

Miljøkriminalitet

Det er et viktig allmennpreventivt signal til samfunnet når miljøkriminalitet fører til strenge straffer, og Klima- og miljødepartementet jobber derfor med å styrke og utvikle regelverket knyttet til miljøkriminalitet. For eksempel har brudd på produktregelverket i dag en relativt lav strafferamme og det er derfor behov for å arbeide for å øke strafferammen i produktkontrollloven.

De siste årene har det blitt avdekket mange forsøk på ulovlig eksport av avfall fra Norge – ofte av elektrisk og elektronisk avfall som inneholder miljøgifter. Denne eksporten utgjør et miljøproblem i mange mottakerland og det er derfor viktig å bekjempe denne virksomheten. Strafferammen for ulovlig transport av avfall er blitt hevet fra bøter, til nå bøter eller fengsel inntil 2 år. Endringen vil medføre at også forsøk på ulovlig avfallseksport blir straffbart.

Sluttnoter og forklaringer:

s 10 - Nano: Ordet «nano» er gresk og betyr dverg.

Nano er noe svært lite.

Et hårstrå har for eksempel en diameter på omtrent 50 000 nanometer (nm), mens 100 nm tilsvarer størrelsen på et virus og 1 nm tilsvarer den lengden neglen vokser på et sekund.

1 nanometer (nm) = en milliarddels meter.

Nanoskala: størrelser mindre enn 100 nm.

Nanopartikler: partikler hvor høyde, bredde og dybde alle er 100 nm eller mindre.

Nanoteknologien framstiller og manipulerer materialer på atom- og molekylnivå, og gjør det mulig å framstille nye materialer med nye egenskaper.

Vedlegg A:

Utslipp av prioriterte miljøgifter

Miljøgift	Utslipp* 1995 (ca. tonn)	Utslipp* 2013 (ca. tonn)	Utslippsreduksjon 1995–2013 (ca. pst.)**	Tilførsler fra langtransport - anslag (tonn)***
Arsen (As)	36	26	26	
Bly (Pb)	600	75	88	11
Bromerte flammehemmere	79 (forbruk)	280 (forbruk)	-	
Dietylheksylftalat (DEHP)	285	144	50	
1,2-dikloretan (EDC)	33	18	46	
Dioksiner (mengde i g TEQ)	74	22	70	
Heksaklorbenzen (HCB)	0,1	0,01	90	0,001
Kadmium (Cd)	5	1,3	73	0,6
Klorerte alkylbenzener (KAB)	0,1	0,229	-	
Klorparafiner, kortkjedete	1	0,4	60	
Klorparafiner, mellomkjedete	27	18	33	
Krom (Cr)	100	49	51	
Kvikksølv (Hg)	2,5	0,8	66	0,2
Muskxylen	0,6	0,002	> 99	
Nonyl/oktylfenoler og deres etoksilater	25	2,4	91	
Pentaklorfenol (PCP)	10	0,002	> 99	
PFOS og PFOS-relaterte forbindelser	22	0,002	> 99	
Polyklorerte bifenyler (PCB) (utfas. stående masse)	487	112	77	
Polysykliske aromatiske hydrokarboner (PAH)	265	95	64	40-100
Tensider (DTDMAC, DSDMAC, DHTMAC)	8,5	0,5	94	
Tetrakloreten (PER)	387	2	> 99	
Tributyl- og trifenyлтinnforbindelser (TBT og TFT)	29	0	100	
Triklorbenzen (TCB)	Ca. 0,021	0,04	81	
Triklloreten (TRI)	620	9	98	
Bisfenol A	ikke kjent	1,6		
Decametylcyklopentasiloksan (D5) og Oktametylsyklotetrasiloksan (D4)****	200	379	-	
Dodekylfenol	0,7	1,5	-	
PFOA	ikke kjent	Ca. 0,015		
Trikloran	ikke kjent	1,5		
2,4,6-tri-tert-butylfenol (TTB-fenol)	ikke kjent	ikke kjent		
Tris(2-kloretyl)fosfat (TCEP)	ikke kjent	ikke kjent		
C9-PFCA – C14-PFCA	ikke kjent	ikke kjent		

* Unntatt utslipp fra forurenset grunn og sedimenter.

** Som følge av lave utslippsnivå kan små endringer i utslippsdata medføre forholdsviss store endringer i den beregnede reduksjonsprosenten.

*** EMEP-data 2012.

**** Det er rapportert samlet for de to siloksanene.

Kilde: Miljødirektoratet

Utgitt av:
Klima- og miljødepartementet

Forsidefoto:
Øvre rad, f.v.: Fotograf Anne Sofie Gjestrum / Miljødirektoratet;
Fotograf Kristin Kinck Rannem / Miljødirektoratet
Nedre rad, f.v.: Fotograf Per Morten Myhra / Miljødirektoratet;
Fotograf iStockphoto / Miljødirektoratet.

Publikasjonskode: T-1551
ISBN (PDF) 978-82-457-0496-6

Omslagsdesign: DSS